

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση & Δημόσιες Πολιτικές»**

**Οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Ελλάδας
στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.
Ιστορικές και Πολιτικές διαστάσεις**

Μαρία Τσόγκα

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Κωνσταντίνα Μπότσιου

Κόρινθος, Οκτώβριος 2016

**University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Studies and International Relations**

**Master Program in
«Governance and public policies»**

**Negotiations for Greece's accession to the European
Community.
Historical and Political Dimensions**

Maria Tsoga

Supervisor: Konstantina Botsiou

Corinth, October 2016

Οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ιστορικές και Πολιτικές Διαστάσεις

Σημαντικοί Όροι: [Κωνσταντίνος Καραμανλής, Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, διαπραγματεύσεις, εκδημοκρατισμός, εκσυγχρονισμός, ευρωπαϊκή ενοποίηση]

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αναλύει το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο και την συγκυρία μέσα στην οποία έλαβαν χώρα οι διαπραγματεύσεις ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Η ΕΟΚ αποτελούσε το πρώτο βήμα για την πραγμάτωση του οράματος της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της ενωμένης Ευρώπης. Η εργασία εστιάζει ιδιαίτερα στον ρόλο του Κωνσταντίνου Καραμανλή, εφόσον θεωρείται ο «αρχιτέκτονας» της ελληνικής ευρωπαϊκής πολιτικής. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής οραματίστηκε την ένταξη της Ελλάδας, όχι απλώς ως θεωρητική εγγύηση ασφάλειας και κοινωνικής ομαλότητας, αλλά ως αναγκαίο μοχλό για τον εκδημοκρατισμό, την οικονομική ανάπτυξη της χώρας καθώς και την ενδυνάμωση της γεωπολιτικής της θέσης στον παγκόσμιο χάρτη.

Θα εξεταστούν μέσα από τις πηγές και τη βιβλιογραφία, οι ευκαιρίες και τα εμπόδια, οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά που είχε να αντιμετωπίσει ο Κωνσταντίνος Καραμανλής κατά τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις. Από την άλλη πλευρά, θα μελετηθούν οι προϋποθέσεις που έθεσε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα προκειμένου να συμπεριλάβει στους κόλπους της την Ελλάδα, καθώς και η στάση των λοιπών πολιτικών δυνάμεων. Θα εξεταστεί, τέλος, η τελική έκβαση των διαπραγματεύσεων και θα αναφερθούν εν συντομία οφέλη και επιπτώσεις από αυτήν την ιστορική κίνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή.

Negotiations for Greece's accession to the European Community .

Historical and Political Dimensions

Abstract

This essay analyzes the broader historical context and the timing of Greece's in accession negotiations with the European Economic Community. The EEC was the first step towards European integration and a united Europe vision. This essay focuses particularly on the role of Constantine Karamanlis, long considered the "architect" of the Greek European policy.

Konstantinos Karamanlis envisioned the accession of Greece not merely as a theoretical safety shield and social stability but as an essential force of democratization, economic development and geopolitical security. This essay examines opportunities and obstacles faced by Konstantinos Karamanlis in the economic, political and social filed as well as the conditions set by the EEC for Greece's participation in the European Community. The analysis includes also the reactions of the rest Greek political forces to Greece's European policy. In the closing chapters, the focus will be on the final outcome and results of Karamanlis' historic decision to pursue Greece's EC-accession. Research is based on primary sources and secondary bibliography.

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

1. Εισαγωγή.....	6
2. Ιστορικό Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης.....	7
3. Η ευρωπαϊκή πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή.....	14
4. Προετοιμάζοντας το έδαφος: η ελληνική στρατηγική για την ΕΟΚ/ΕΚ.....	18
5. Σύνδεση με την ΕΟΚ.....	22
6. Με το βλέμμα στην Ευρώπη : ο σχεδιασμός της σύνδεσης.....	26
7. Αντιδράσεις.....	30
8. Διαπραγματεύσεις για την ένταξη.....	33
9. Συμπεράσματα.....	37

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

41

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Σύνδεση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στην αρχή της δεκαετίας του 1960 αποτέλεσε το θεσμικό και οικονομικό προοίμιο της ένταξης της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα σχεδόν είκοσι χρόνια αργότερα. Η σύνδεση και η ένταξη πραγματοποιήθηκαν κάτω από διαφορετικές ιστορικές συνθήκες στη μεταπολεμική πορεία της Ελλάδας. Ένα κοινό στοιχείο τους είναι ότι ο κύριος και βασικός συντελεστής τους ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ένας πολιτικός που αναμφισβήτητα το όνομα του έχει συνδεθεί με την είσοδο αλλά και την πορεία της χώρας μας στην Ευρώπη. Η παρούσα εργασία αποσκοπεί να παρουσιάσει τις μακροχρόνιες προσπάθειες του Κωνσταντίνου Καραμανλή για την ενσωμάτωση της Ελλάδας στον κορμό της Δυτικής Ευρώπης.

Η Ελλάδα είχε ήδη από τον Μεσοπόλεμο μια θετική παρουσία στο πεδίο της ευρωπαϊκής ιδέας. Ήταν μια από τις τέσσερις χώρες που το 1930 είχαν αποδεχθεί το Σχέδιο Μπριάν για τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης ομοσπονδιακού χαρακτήρα.¹ Μεταξύ εκείνων που είχαν στην Ελλάδα ενστερνιστεί την ευρωπαϊκή ιδέα συγκαταλέγονταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος,² ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου³, ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος⁴ και ο Νικόλαος Πολίτης⁵. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης επανήλθε και οι Ευρωπαίοι κλήθηκαν να οικοδομήσουν «ένα είδος Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης».⁶ Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ήταν ο Έλληνας πολιτικός, ο οποίος διέκρινε την ανάγκη που επέβαλε το συμφέρον της Ελλάδας για τη σύναψη μιας οργανικής σχέσης με την Ευρώπη.

¹ Χριστοδουλίδης, Θ., «Η πρώτη φάση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος της Ελλάδας. Η Σύνδεση με την ΕΟΚ», στο *Ο Κων/νος Καραμανλής στον 20^ο αιώνα*, Ροδακίό, Αθήνα, 2008, τ. 2, σελ. 117.

² Σβολόπουλος, Κ., *Ελευθέριος Βενιζέλος, 12 Μελετήματα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.

³ Στο 27^ο Συνέδριο της Παγκόσμιας Ειρήνης, που συνήλθε στην Αθήνα τον Οκτώβριο 1929, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου υιοθέτησε ενθουσιωδώς το γαλλικό σχέδιο για την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδιακή Ένωση. Αλέξανδρος Παπαναστασίου, *Μελέτες, Λόγοι, Άρθρα*, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1957, Τόμος β' σελ. 645-646.

⁴ Υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Βενιζέλου τον Ιούνιο 1969, ο οποίος υποστήριξε την υιοθέτηση του γαλλικού σχεδίου για την οργάνωση μιας Ευρωπαϊκής Ομοσπονδιακής Ένωσης

⁵ Διανοούμενος, ο οποίος ήταν από τα πρώτα μέλη της Πανευρωπαϊκής Ένωσης.

⁶ Ομιλία Τσώρτσιλ στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης, 19/09/1946. Χριστοδουλίδης, Θ., «Η πρώτη φάση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος της Ελλάδας. Η Σύνδεση με την ΕΟΚ», σελ. 117-118.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Πριν αναλυθεί η περίπτωση της Ελλάδας και το ιστορικό πλαίσιο της ένταξης της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, είναι χρήσιμη μια αναφορά στην μέχρι τότε πορεία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Ως φαινόμενο, η ευρωπαϊκή ιδέα, αναφερόμενη στην ευρωπαϊκή οργάνωση, έχει την αφετηρία της στον 14ο αιώνα. Σε πάμπολλα έργα νομομαθών ευρωπαίων, από τον 14ο ως τον 19ο αιώνα, βρίσκουμε διάσπαρτες τις ψηφίδες των ιδεών που κατά τον 20ό αιώνα θα προσδώσουν στην ευρωπαϊκή ιδέα τις θεσμικές της προϋποθέσεις.

Από πρόσφατη εποχή, τον 19^ο αιώνα, τον Αύγουστο του 1849, ο Victor Hugo, προδιέγραφε χαρακτηριστικά την Ευρώπη του μέλλοντος: «Θα έρθει μια μέρα που, εσύ Γαλλία, εσύ Ρωσία, εσύ Αγγλία, εσύ Γερμανία, εσείς, όλα τα έθνη της ηπείρου, χωρίς να χάσετε τις ιδιαίτερες ιδιότητές σας και την ένδοξη ατομικότητά σας, θα συγχωνευθείτε σε μια υπέρτατη ενότητα και θα αποτελέσετε την ευρωπαϊκή αδελφότητα. Θα έρθει μια μέρα που θα δούμε αυτές τις δυο τεράστιες ομάδες, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης να τείνουν το χέρι πάνω από τις θάλασσες...».⁷

Η λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, με τον πολιτικό κατακερματισμό των παλαιών αυτοκρατοριών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης και την αναγνώριση της αυτοδιάθεσης των λαών, καθώς και η επιδείνωση της οικονομικής συγκυρίας με έντονες τις τάσεις δασμολογικού προστατευτισμού, κάθε άλλο παρά ευνοϊκές υπήρξαν για την προώθηση της ευρωπαϊκής ιδέας. Παρόλα αυτά όμως, η ιδέα της ευρωπαϊκής συνεργασίας και συσσωμάτωσης κέρδιζε έδαφος πάνω σε μια ολοένα και πιο οργανωμένη βάση, κυρίως μέσα από τη δημιουργία πάμπολλων ομάδων και κινήσεων που αποσκοπούσαν στη διάδοση και υλοποίησή της⁸. Η ευρωπαϊκή ιδέα,

⁷Χριστοδουλίδης, Θ. *Η Ιστορική διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, Τόμος Α : *Ιστορία, Θεσμοί και Δίκαιο*, Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σελ 27.

⁸Ο.π., σελ 27-28.

παρά το ασαφές και αντιφατικό της περιεχόμενο διερχόταν φάση μετάβασης: από το πεδίο των ιδεολογικών αναζητήσεων στο πεδίο της πολιτικής πράξης.

Στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η ευρωπαϊκή ιδέα επιβίωσε ως μέρος του ιδεολογικού οπλοστασίου των δυο εμπόλεμων συνασπισμών.⁹ Πράγματι, στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία, η φασιστική έκφραση της ευρωπαϊκής ιδέας αποτέλεσε τη θεωρητική εκλογίκευση της γερμανικής ηγεμονίας στην Ευρώπη. Η αναδιοργάνωση της ηπείρου και η εγκαθίδρυση μιας νέας ευρωπαϊκής τάξης που θα έθετε τέρμα στην αταξία της ύπαρξης μικρών κρατών υπήρξε το θεωρητικό alter ego του γερμανικού επεκτατισμού. Στην αντίπαλη παράταξη, η υιοθέτηση μιας ομοσπονδιακής αντίληψης για την οργάνωση του μεταπολεμικού κόσμου, απαλλαγμένης από τη φετιχοποίηση του ανεξάρτητου κράτους ως βάση του διεθνούς συστήματος, αποτέλεσε τη βασική ιδέα στους κύκλους της ευρωπαϊκής αντίστασης. Η άποψη όμως αυτή, που θεωρούσε ότι ο εθνικισμός και το εθνικό γόητρο αποτελούσαν τα αίτια των συγκρούσεων, δεν έβρισκε ανταπόκριση στις κυβερνήσεις και στις διασυμμαχικές διασκέψεις. Η ευρωπαϊκή ιδέα ήταν σημαντική στο πεδίο της ιδεολογίας και της πολιτικής ρητορείας. Οι εξελίξεις που θα οδηγούσαν στην πολιτική πράξη θα έρχονταν μετά το 1945.

Η Ευρώπη, διαιρεμένη και κυριαρχούμενη από τις δύο υπερδυνάμεις, καλούνταν να αναζητήσει μια νέα θέση στον κόσμο. Ήδη από τα χρόνια του πολέμου υψώνονταν φωνές που ζητούσαν μια νέα δημοκρατική ευρωπαϊκή συνεργασία μετά την ήττα του φασισμού. Την επαύριον του πολέμου οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες συνειδητοποιούσαν πλέον την ανάγκη να ξεπεράσουν τους εθνικιστικούς ανταγωνισμούς του παρελθόντος, που τόση καταστροφή είχαν φέρει σε ολόκληρη την ήπειρο κατά τη διάρκεια των δύο παγκόσμιων πολέμων. Ο Τσώρτσιλ περιέγραφε την Ευρώπη σαν ένα σωρό ερειπίων, ένα νεκροτομείο, ένα έδαφος πρόσφορο για την εξάπλωση λοιμών και την καλλιέργεια μίσους. Ένα χρόνο αργότερα, στην περίφημη ομιλία της Ζυρίχης της 19ης Σεπτεμβρίου 1946, πρότεινε σαν θεραπεία «να αναδημιουργήσουμε την Ευρωπαϊκή οικογένεια ... και να της εξασφαλίσουμε μια δομή μέσα στην οποία να μπορεί να ζήσει με ειρήνη, ασφάλεια και ελευθερία ... ένα είδος Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης».¹⁰ Τα γιγάντια προβλήματα της

⁹Ο.π., σελ 29.

¹⁰Μούσης, Ν., , *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2015 και Χριστοδουλίδης, *Η Ιστορική διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*, σελ. 31.

ανασυγκρότησης και της ανοικοδόμησης, καθώς και η ανάγκη για εδραίωση της δημοκρατίας απαιτούσαν μια συνεργασία που θα υπερέβαινε τα στενά εθνικά σύνορα. Εξάλλου, η επιτυχία του Σχεδίου Μάρσαλ κατέδειξε τα οφέλη της κοινής προσπάθειας.¹¹ Η αμερικανική βοήθεια ήταν πολύ χρήσιμη για όλα τα ευρωπαϊκά κράτη εκείνη την περίοδο.¹² Τον Μάιο του 1949 ιδρύθηκε το *Συμβούλιο της Ευρώπης*,¹³ διεθνής οργανισμός που αποσκοπούσε στην ανάδειξη της κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Βέβαια, στα τέλη της δεκαετίας του 1940, οι ιδέες της ευρωπαϊκής ενοποίησης/ολοκλήρωσης δεν είχαν ακόμη μορφοποιηθεί. Από τη μία πλευρά, βρίσκονταν οι υποστηρικτές της διακυβερνητικής συνεργασίας,¹⁴ η οποία απαντάται στους κλασικούς διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ ή το Συμβούλιο της Ευρώπης-ωστόσο, οι οργανισμοί αυτοί λειτουργούσαν με βάση την αρχή της ομοφωνίας και δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν ως μοχλοί ενοποίησης. Από την άλλη πλευρά, διατυπωνόταν η ιδέα της άμεσης δημιουργίας μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας, η οποία συνεπαγόταν την εκχώρηση των αναγκαίων κυριαρχικών δικαιωμάτων των συμμετεχόντων κρατών στη νέα οντότητα.¹⁵ Ωστόσο, δεν υπήρχαν ακόμη οι

¹¹Χριστοδουλίδης ό.π., σελ.32.

¹²Διανεμήθηκαν στα ευρωπαϊκά κράτη δεκατρία δισεκατομμύρια δολάρια σε τέσσερα χρόνια. Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, Τόμος Α : *Ιστορία, Θεσμοί και Δίκαιο*, σελ. 32.

¹³Το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι διεθνής οργανισμός στον οποίο συμμετέχουν 47 κράτη της Ευρώπης και της ανατολικής περιφέρειάς της. Συμμετέχουν επίσης 5 κράτη ως παρατηρητές του Συμβουλίου και 3 ως παρατηρητές της συνέλευσής του. Ιδρύθηκε στις 5 Μαΐου του 1949. Είναι ο παλαιότερος οργανισμός ο οποίος έχει ως σκοπό την ευρωπαϊκή ενοποίηση, με ιδιαίτερη έμφαση στα νομικά πρότυπα και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη δημοκρατική ανάπτυξη και τη ρύθμιση των νομοθεσιών, καθώς και την πολιτισμική συνεργασία στην Ευρώπη.

¹⁴Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι τα κράτη και οι κυβερνήσεις πρέπει να πρωταγωνιστούν λαμβάνοντας τις τελικές αποφάσεις στις ευρωπαϊκές κοινότητες και η εθνική κυριαρχία να παραμένει αναλλοίωτη. Τα κράτη δρουν στη βάση του εθνικού τους συμφέροντος υιοθετώντας τις ευρωπαϊκές πολιτικές μόνο στο βαθμό που δεν αντίκεινται σε αυτό. Διαφορετικά η φυσική τους αντίδραση πρέπει να είναι η ανακοπή της ενοποιητικής πορείας. Επιπλέον η θεωρία διαπιστώνει ότι η μεταπολεμική ενοποίηση δεν εξασθένησε τα εθνικά κράτη αλλά τα ισχυροποίησε μέσα στο σύστημα συνεργασίας που αναπτύχθηκε, Λάβδας, Κ., *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το Β Μισό του 20^{ου} αι. και τη Μετα-Σοβιετική Περίοδο*, ΕΑΠ, Πάτρα, 2002, σελ.49.

¹⁵Βασικός υποστηρικτής της θεωρίας της ομοσπονδιοποίησης ήταν ο Coudenhove-Kalergi, ο οποίος υποστήριζε ότι τα ευρωπαϊκά έθνη ήταν στη πραγματικότητα μια φυσική ενότητα, η οποία θα μπορούσε να γίνει σημαντική παγκόσμια δύναμη εάν αποκτούσε ένα ομοσπονδιακό σύνταγμα. Μετά τον δεύτερο καταστροφικό πόλεμο για την υπερίσχυση ενός ευρωπαϊκού έθνους επί των άλλων, ο Altiero Spinielli παρατηρούσε ότι τα κράτη-έθνη είχαν χάσει τον λόγο ύπαρξής τους εφόσον δεν μπορούσαν πλέον να εξασφαλίσουν την πολιτική και οικονομική ασφάλεια των πολιτών τους, και θα έπρεπε να παραχωρήσουν τη θέση τους σε μια ομοσπονδία, την οποία ονόμαζε ήδη «Ευρωπαϊκή Ένωση». Μούσης Ν., *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2015.

προϋποθέσεις της ενότητας και ιδιαίτερα μια κοινή ευρωπαϊκή οικονομία: αν αποτύγχανε μια τέτοια προσπάθεια, τότε όλη η σύλληψη της ευρωπαϊκής ενότητας θα κατέρρευε. Για την ευρωπαϊκή ενοποίηση η διακυβερνητική συνεργασία δεν ήταν αρκετή, αλλά και η άμεση ομοσπονδιοποίηση δεν ήταν εφικτή.

Υπήρχε όμως και μία τρίτη οδός: ο λεγόμενος «λειτουργισμός»,¹⁶ ο οποίος είχε μεν ως τελικό στόχο τη συγκρότηση μιας ομοσπονδίας των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά η επίτευξή του θα πραγματοποιούνταν σταδιακά μέσω μιας ενοποιητικής διαδικασίας κατά τομείς στους οποίους οι προϋποθέσεις ήταν προσφορότερες βάσει της δεδομένης συγκυρίας. Η εκχώρηση αρμοδιοτήτων και κυριαρχικών δικαιωμάτων από τα κράτη θα αποτελούσε συνάρτηση των απαιτήσεων της ενοποιητικής διαδικασίας και της πολιτικής τους βούλησης. Θα έπρεπε να ενοποιηθούν πρώτα ορισμένοι βασικοί τομείς της οικονομίας, ώστε να δημιουργηθούν οι πρακτικές προϋποθέσεις της ενότητας. Η διαδικασία αυτή θα συνέβαλε επιπλέον στην κατοχύρωση της ευρωπαϊκής ειρήνης. Μετά την επιτυχία σε αυτά τα πεδία θα ερχόταν στο μέλλον και η πολιτική ενότητα. Η αντίληψη αυτή τέθηκε σε εφαρμογή με τη δημιουργία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Οι Γάλλοι Ρομπέρ Σουμάν και Ζαν Μονέ, ο Βέλγος Πολ-Ανρί Σπάακ, ο Γερμανός Κόνραντ Αντενάουερ, οι οποίοι έμειναν στην ευρωπαϊκή μνήμη ως «πατέρες της Ευρώπης» είχαν ως σκοπό την ανάπτυξη του κοινοτισμού και της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών. Καθόλου ουτοπιστές, αυτοί οι σοφοί πολιτικοί άνδρες είχαν επίγνωση των δυσχερειών αυτού του εγχειρήματος.

Η έναρξη της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σημειώθηκε τον Μάιο του 1950, όταν ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών Ρομπέρ Σουμάν πρότεινε ένα σχέδιο που είχε εκπονηθεί από τον Ζαν Μονέ, υπεύθυνο του γαλλικού προγράμματος

¹⁶Ο Λειτουργισμός και η σύγχρονη παραλλαγή του, Νεολειτουργισμός, αποτελούν μια ενδιάμεση στρατηγική ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης υπό την έννοια ότι ούτε αγωνίζονται για την άμεση μεταλλαγή σε πολιτικό επίπεδο όπως ο Φεντεραλισμός, ούτε όμως αρνούνται την προοπτική της κατά περίπτωση εκχώρησης εθνικής κυριαρχίας σαν αυτό να είναι κάτι ιερό και αδιαπραγμάτευτο. Ο D. Mitrany ως θεωρητικός εκφραστής του Λειτουργισμού αμφισβητεί την ικανότητα του κράτους να ικανοποιήσει τις ανθρώπινες ανάγκες τη στιγμή που οι πολιτικοί επιθυμούν πρωτίστως τη διατήρηση της εξουσίας. Κατά συνέπεια οι υπερεθνικοί θεσμοί μπορούν να το πετύχουν αυτό καλύτερα. Απορρίπτει όμως τις μορφές περιφερειακής οργάνωσης που θα αναπαρήγαγαν τα προβλήματα των κρατών και δεν θα αναμόρφωναν τους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων εντός αυτών. Μαραβέγιας, Ν., Τσινισιζέλης, Μ., *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση: Οργάνωση και Πολιτικές*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2007 Κεφ II.

ανασυγκρότησης. Η περίφημη διακήρυξη του Ρομπέρ Σουμάν¹⁷ ήταν σαφής ως προς τη σταδιακή οδό που έπρεπε να ακολουθήσει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η δημιουργία μιας τελωνειακής ένωσης θα δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες για τη δημιουργία μιας μεγάλης κοινής αγοράς και αυτή με τη σειρά της θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις και τις πιέσεις για την επίτευξη μιας οικονομικής και νομισματικής ένωσης, θεσμική δηλαδή αφετηρία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας/ Ένωσης.¹⁸

Σύμφωνα με το *Σχέδιο Σουμάν*, θα δημιουργούνταν μία Ανώτατη Αρχή που θα έλεγε τις βιομηχανίες άνθρακα και χάλυβα της Γαλλίας, της ΟΔ Γερμανίας και όσων από τις άλλες χώρες ενδιαφέρονταν να μετάσχουν. Την πρόταση αποδέχτηκαν η Δυτική Γερμανία, η Ιταλία και οι χώρες Μπενελούξ (Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο), οι χώρες δηλαδή της λεγόμενης Μικρής Ευρώπης,¹⁹ και έτσι το 1952 συστάθηκε η *Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα* (ΕΚΑΧ). Με τον τρόπο αυτόν, ενοποιήθηκε ο πυρήνας της ευρωπαϊκής βαριάς βιομηχανίας, που τέθηκε υπό τον έλεγχο όχι των εθνικών κυβερνήσεων, αλλά μίας υπερεθνικής Αρχής. Η *υπερεθνικότητα*, δηλαδή η δυνατότητα της ΕΚΑΧ (αλλά και των άλλων Κοινοτήτων και της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης) να λαμβάνει αποφάσεις δεσμευτικές για τα κράτη-μέλη, είναι το στοιχείο που διαφοροποιούσε τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης από τους άλλους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι προωθούσαν την απλή διακυβερνητική συνεργασία.²⁰

Το 1950 προτάθηκε η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας από τον Γάλλο Πρόεδρο της Εθνοσυνέλευσης, Ρενέ Πλεβέν,²¹ ως απάντηση στο αμερικανικό κάλεσμα για τον επανεξοπλισμό της Δυτικής Γερμανίας, ωστόσο λίγα χρόνια αργότερα το 1954η προσπάθεια αυτή απέτυχε.²² Το 1955-56, συστάθηκε μία επιτροπή, υπό την προεδρία του Βέλγου πολιτικού Πολ-Ανρί Σπάακ, για να εξετάσει τη δημιουργία ευρωπαϊκής κοινής αγοράς. Οι εργασίες της επιτροπής Σπάακ

¹⁷Την 9^η Μαΐου 1950, ο υπουργός Εξωτερικών και πρώην πρωθυπουργός της Γαλλίας R. Schuman, σε μια έκτακτη συνέντευξη τύπου, εξήγγειλε το ιστορικό σχέδιό του. Χριστοδουλίδης Θ., *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, σελ. 37.

¹⁸Μπότσιου, Κ., *Μεταξύ NATO και ΕΟΚ, Η Ευρώπη σε αναζήτηση μιας αμυντικής και πολιτικής Ένωσης 1949-1957*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2002, σελ. 31.

¹⁹Μπότσιου, ό.π, σελ 31.

²⁰Χριστοδουλίδης, Θ., *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, σελ 37-39.

²¹Μπότσιου, *Μεταξύ NATO και ΕΟΚ*, σελ. 42.

²²Μπότσιου, ό.π σελ.70-79.

απέφεραν καρπούς και στις 25 Μαρτίου 1957 υπογράφηκε η Συνθήκη της Ρώμης,²³ που ίδρυε την *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα* (ΕΟΚ), επικεντρωμένη στις βασικές ελευθερίες της διακίνησης προϊόντων, κεφαλαίων και ατόμων. Η Συνθήκη της Ρώμης έκανε ρητώς αναφορά σε μια «διαρκώς στενότερη ένωση» των ευρωπαϊκών λαών. Ιδρύθηκε επίσης η *Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας* (ΕΚΑΕ ή Ευρατόμ).

Η ΕΟΚ σημείωσε μεγάλη οικονομική επιτυχία από τα πρώτα χρόνια της ζωής της. Άλλωστε, η περίοδος από το 1950 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ήταν μια εποχή αδιάκοπης οικονομικής ανάπτυξης για την Ευρώπη. Οι πρώτες χώρες, μετά τις έξι, που προσχώρησαν στην ΕΟΚ ήταν η Βρετανία, η Ιρλανδία και η Δανία («βόρεια διεύρυνση») το 1973. Λίγο χρόνια αργότερα, το 1981, η Ελλάδα. Η Ισπανία και η Πορτογαλία το 1986 («νότια διεύρυνση»). Το 1995 εισήλθαν στην ΕΕ πλέον η Αυστρία, η Σουηδία και η Φιλανδία ενώ το 2004 έγινε η μεγάλη διεύρυνση με την είσοδο δέκα χωρών (Αυστρία, Εσθονία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία). Το 2007 ακολούθησαν η Ρουμανία και η Βουλγαρία, ενώ το 2013 μπήκε και η τελευταία χώρα έως σήμερα, η Κροατία.²⁴

Επίσης, ένα σημαντικό βήμα για την προώθηση της ενοποίησης έγινε το 1985, με την έγκριση της *Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης*,²⁵ που προέβλεπε στενότερη οικονομική και πολιτική ενότητα.

Εβδομήντα σχεδόν χρόνια μετά την «πρόσκληση σε ενότητα» του Ρομπέρ Σουμάν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι οι προσδοκίες των πατέρων της Ευρωπαϊκής ενοποίησης έχουν εκπληρωθεί με το παραπάνω. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα/Ένωση (ΕΚ/ΕΕ) έχει κτίσει τα τρία πρώτα επίπεδα του οικοδομήματός της

²³Οι Συνθήκες της Ρώμης είναι η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ ή Ευρατόμ). Υπεγράφησαν από εκπροσώπους του Βελγίου, της ΟΔ Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, του Λουξεμβούργου και της Ολλανδίας στις 25 Μαρτίου 1957 και η ημερομηνία υπογραφής τους θεωρείται η ληξιαρχική πράξη γέννησης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας/Ένωσης.

²⁴Ίωακειμίδης Π., «Διεύρυνση, εμβάθυνση και συνταγματική συνθήκη», στο *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, οργάνωση και πολιτικές*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2007 σελ. 251.

²⁵Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) υπήρξε αναθεώρηση της Συνθήκης της Ρώμης για να προωθήσει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και να υλοποιήσει την εσωτερική αγορά. Τροποποίησε τους κανόνες λειτουργίας των ευρωπαϊκών οργάνων και διεύρυνε τις κοινοτικές αρμοδιότητες, ιδίως στους τομείς της έρευνας και της ανάπτυξης, του περιβάλλοντος και της κοινής εξωτερικής πολιτικής. Η ΕΕΠ, η οποία υπογράφηκε στο Λουξεμβούργο στις 17 Φεβρουαρίου 1986 από εννέα κράτη μέλη και στις 28 Φεβρουαρίου 1986 από τη Δανία, την Ιταλία και την Ελλάδα, είναι η πρώτη μεγάλης σημασίας τροποποίηση της συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Άρχισε να ισχύει την 1η Ιουλίου 1987.

- την τελωνειακή ένωση, την κοινή αγορά και την οικονομική και νομισματική ένωση
- και παρόλο που οι εργασίες συνεχίζονται σε αυτά, έχει αρχίσει ήδη να κτίζει το τελευταίο πάτωμα, εκείνο της πολιτικής ένωσης. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η Κοινότητα σήμερα δεν παρουσιάζει προβλήματα, κυρίως οικονομικής φύσης. Το αντίθετο μάλιστα. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σήμερα έχει να αντιμετωπίσει σοβαρά οικονομικά θέματα, τα οποία προσπαθεί να επιλύσει και να παραμείνει ενωμένη. Ο χρόνος θα δείξει αν θα τα καταφέρει.

3. Η ευρωπαϊκή πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή

Ο Πλάτωνας έλεγε ότι, για να πραγματοποιηθούν μεγάλα έργα, χρειάζεται και οραματισμός.²⁶ Και αυτό το χρησιμοποίησε ο Καραμανλής όχι μόνο σαν αναφορά σε ομιλία του αλλά το έκανε πράξη και στάση ζωής. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε οραματιστεί την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και γι' αυτήν αγωνίστηκε.

Ο ίδιος, όντας διορατικός και με βαθιά ιστορική αντίληψη, συνειδητοποιούσε ότι τα εθνικά κράτη, ως αυτόρχεις μονάδες αποδυναμώθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντιμετώπιζαν προβλήματα, τα οποία δεν μπορούσαν να λυθούν στα στενά όρια της κάθε χώρας, αλλά μόνο στο ευρύτερο πλαίσιο μιας ενωμένης Ευρώπης.

Ο Καραμανλής είχε μεγάλη πίστη στην ευρωπαϊκή ιδέα. Θεωρούσε ότι έπρεπε να ενοποιηθούν οι ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες συνδέονταν ιστορικά με κοινές ρίζες και με κοινό πολιτισμό καθώς επίσης είχε τη γνώμη ότι έχουν κοινή αποστολή. Με αυτό τον τρόπο θα τερματίζονταν οι μεταξύ τους διαμάχες και θα εξασφαλιζόταν η ειρήνη. Τα κράτη θα μπορούσαν έτσι να αντιμετωπίσουν τα τεράστια πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που είχαν προκύψει κυρίως εξαιτίας των μεγάλων και μακροχρόνιων πολέμων.

«Η έννοια της ένωσης», σημείωνε ο Καραμανλής, «ταυτίζεται με την έννοια της ισχύος»,²⁷ έβλεπε δηλαδή ότι υπήρχαν τεράστια παγκόσμια προβλήματα που δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν ούτε από τους «μεγάλους» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στα μεγάλα και ζωτικά αυτά θέματα αλλά και στα μικρότερα, όλα τα κράτη, είτε μεγάλα είτε μικρά, θα έπρεπε να είναι ισότιμα και να έχουν γνώμη. Πίστευε πως μια Ευρώπη που ενεργεί ενιαία, οικονομικά, κοινωνικά και κυρίως πολιτικά θα μπορεί να επηρεάσει πολύ περισσότερο τις παγκόσμιες εξελίξεις.

²⁶ Την αναφορά αυτή στο Πλάτωνα την έκανε ο ίδιο ο Καραμανλής σε ομιλία του στο Δημαρχείο του Άαχεν κατά την επίδοση του Βραβείου Καρλομάγνου στις 4 Μαΐου 1978. Αρχείο Καραμανλή, Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, 1993 τ 10, σελ. 209.

²⁷ Φράση του Καραμανλή από την ίδια ομιλία.

Τα κράτη-μέλη θα έπρεπε να εκχωρήσουν ένα μέρος από την κυριαρχία τους στην Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία²⁸ και να γίνει μια κατανομή των αρμοδιοτήτων ώστε να μπορούν να λυθούν προβλήματα που δεν μπορούσαν ως τώρα στα στενά όρια του εθνικού κράτους. Αυτό όμως δεν σήμαινε ότι κινδύνευε η εθνική ταυτότητα και τα εθνικά χαρακτηριστικά κάθε λαού. Στο πλαίσιο της ενοποίησης θα έπρεπε να κατοχυρώνονται οι εθνικές ιδιαιτερότητες του κάθε λαού, να διατηρούνται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και κυρίως να υπάρχει σεβασμός στην γλώσσα, την ιστορία, την παράδοση και τον πολιτισμό του.

Ο Καραμανλής είχε βαθιά πεποίθηση ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι σύνθεση του ελληνικού, του ρωμαϊκού και του χριστιανικού πνεύματος. Το ελληνικό πνεύμα παρείχε τις ιδέες της ελευθερίας και της αλήθειας, το ρωμαϊκό την ιδέα του κράτους και του δικαίου ενώ ο χριστιανισμός την πίστη και την αγάπη.²⁹ Η Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία όφειλε επομένως να βασιστεί στις ιδέες αυτές, να παραμερίσει τα όποια μικρά συμφέροντα και να επιδιώξει υψηλότερους και μονιμότερους στόχους όπως είναι η ευημερία και η ευτυχία των λαών της. Η νομισματική ένωση, η ενιαία αμυντική και εξωτερική πολιτική ως προϋπόθεση για την ασφάλεια και την ανεξαρτησία, η εκχώρηση μέρους των βασικών δικαιωμάτων των εταίρων- κρατών στην Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία ανάγονταν από τον Καραμανλή σε άμεσες και αναγκαίες προτεραιότητες.

Ειδικότερα, για την Ελλάδα πίστευε ότι η θέση της είναι στη Δύση³⁰ και όχι στη φτώχη και υποανάπτυκτη οικονομικά και πολιτιστικά Ανατολή. Με τη συμμετοχή της στην ενωμένη Ευρώπη θα εξασφάλιζε τη δημοκρατία, δίνοντας ένα τέλος στους μακροχρόνιους εσωτερικούς διχασμούς που ταλαιπωρούσαν τη χώρα. Ο Καραμανλής άνηκε σε μια γενιά που είχε ζήσει τη διχόνοια: τον Εθνικό Διχασμό, τη Μικρασιατική Καταστροφή, τον Εμφύλιο, τη δικτατορία των συνταγματαρχών.³¹ Πίστευε ότι με την ένταξη της η Ελλάδα θα απαλλασσόταν από

²⁸Όρος που χρησιμοποιούσε ο ίδιος.

²⁹Ομιλία αποδοχής του Βραβείου Καρλομάγνος σε τελετή στο δημαρχείου του Άαχεν στις 04/05/1978.

³⁰Σαζανίδη, Χ.Ζ., *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις στη πενταετία 1973-1978*, Θεσσαλονίκη, 1978 (ιδιωτική έκδοση).

³¹Γεννήθηκε στην τουρκοκρατούμενη ακόμα Πρώτη Σερρών το 1907. Στα παιδικά του χρόνια έζησε τον Εθνικό Διχασμό και τη Μικρασιατική Καταστροφή(1918-1922). Έζησε τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936 όπου και διέκοψε την έως τότε πολιτική του σταδιοδρομία αρνούμενος να συνεργαστεί με το καθεστώς. Αργότερα κατά τη διάρκεια του εμφύλιου σπαραγμού (1946-1949)

την ανάγκη να έχει προστάτιδες δυνάμεις, οι οποίες πρώτα ενδιαφέρονταν να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Τέλος, θα διασφάλιζε την οικονομική ανάπτυξη και άνοδο του βιοτικού επιπέδου του ελληνικού λαού καθώς έως τότε η κατάσταση ήταν σχεδόν δραματική.

Το πιο σημαντικό για τον Καραμανλή ήταν ότι με την ένταξη της χώρας στην Ευρώπη, η χώρα θα διασφαλιζόταν απέναντι στον «αιώνιο εχθρό» της, την Τουρκία. Όπως έλεγε και ο ίδιος: «Η ένταξη μας στην ΕΟΚ μας παρέχει ακόμη μια προστασία από την Τουρκία. Πολύ δύσκολα οι Τούρκοι θα αποφάσιζαν να μας επιτεθούν και να καταλάβουν ένα ή πολλά νησιά. Εάν είμαστε στην ΕΟΚ, πάρα πολύ δύσκολα ένας παρανοϊκός συνταγματάρχης θα σκεφτεί να ανατρέψει το δημοκρατικό μας πολίτευμα».³²

Ο Καραμανλής προσπάθησε και εν τέλει κατάφερε να κάνει πραγματικότητα το όραμά του, την είσοδο της χώρας στην ευρωπαϊκή οικογένεια, ένα όραμα ωστόσο καθόλου εύκολο στην εφαρμογή του και αυτό το γνώριζε πολύ καλά. Είχε βαθιά πεποίθηση ότι η είσοδος στην ΕΟΚ θα ενίσχυε τη χώρα και θα έφερνε οικονομική ανάπτυξη.

Ο ίδιος στήριξε τη στρατηγική του για την ανάπτυξη της χώρας σ' έναν δρόμο χωρίς επιστροφή. Κανένας δε θα μπορούσε εύκολα να αντιστρέψει ή να ανατρέψει αυτή την πορεία. Ο δρόμος αυτός καθόρισε όλες τις μετέπειτα ευρωπαϊκές επιλογές του. Κυρίως όμως χαρακτήρισε τη πρώτη κρίσιμη περίοδο της ευρωπαϊκής του πολιτικής, η οποία κατέληξε στη συμφωνία για τη σύνδεση της χώρας με την Ευρωπαϊκή και Οικονομική Κοινότητα, την τότε ΕΟΚ, το 1961. Το πολιτικό φορτίο της σύνδεσης μάλιστα ήταν τόσο μεγάλο που δεν κατάφερε να καταργήσει η επτάχρονη δικτατορία και το οποίο ο Καραμανλής επικαλέστηκε με έμφαση μετά το 1974 και το έθεσε ως αφετηρία της ενταξιακής διαπραγμάτευσης.³³ Η Σύνδεση με την Ευρώπη στάθηκε η αφετηρία για την εκπλήρωση των προθέσεων του Καραμανλή. Η ευρωπαϊκή πορεία της χώρας αποδείχθηκε μη αναστρέψιμη, ανθεκτική και ιστορικά

διετέλεσε υπουργός Εργασίας, Μεταφορών και τέλος Κοινωνικής Πρόνοιας. *Αρχείο Καραμανλή* τ. 1, ενδεικτικά σελ.9-11.

³² Σπηλιωτόπουλος, Ε. Π. «Κωνσταντίνος Καραμανλής και οι Δημοκρατικοί Θεσμοί», στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλής, Αθήνα, 2008, τ.Ι, σελ 163.

³³ Μπότσιου, Κ., «Η ευρωπαϊκή πολιτική του Καραμανλή και η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ», στο *Ντε Γκωλ και Καραμανλής, το έθνος, το κράτος, η Ευρώπη*, Πατάκης, Αθήνα, 2002, σελ. 147-154

δικαιωμένη. Μετά την πτώση της δικτατορίας, όταν άρχισαν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις, ο Καραμανλής είχε επίγνωση ότι δεν θα ξεκινούσε από την αρχή. Οι οικονομικές γέφυρες αλλά και οι ψυχολογικές που είχε χτίσει προς την Ευρώπη πριν από τη δικτατορία τον έφεραν γρηγορότερα στον τελικό στόχο της ένταξης. Πίστευε επίσης ότι η διεθνής έκθεση της χώρας θα δυσκόλευε κάποια μετέπειτα προσπάθεια κατάλυσης της δημοκρατίας.

4. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ : Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΚ/ΕΕ

Ο στόχος για την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρώπη ωρίμασε στα τέλη της δεκαετίας του '50. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ήξερε ότι ο στόχος αυτός δεν ήταν εύκολος πόσο μάλλον για μια χώρα σαν την Ελλάδα που είχε να αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες και πολλά εμπόδια να υπερβεί.

Το σημαντικότερο γεγονός ήταν η έναρξη των διαπραγματεύσεων με τη Κοινότητα. Η απόφαση της Ελλάδας να διεκδικήσει σύνδεση και όχι πλήρη ένταξη απέρρεε από την εκτίμηση ότι η άμεση ένταξη θα συνέθλιβε την ελληνική οικονομία λόγω του ευρωπαϊκού ανταγωνισμού. Αντίθετα, η σύνδεση θα προετοίμαζε ομαλότερα τη χώρα για τη μελλοντική ολοκλήρωση της πλήρους ένταξης στην Κοινότητα.

Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες, η Ελλάδα είχε να διανύσει ένα πιο δύσκολο δρόμο καθώς η Κατοχή και ο Εμφύλιος είχαν καθυστερήσει τη μεταπολεμική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη. Η χώρα είχε ανάγκη από ταχεία οικονομική ανασυγκρότηση. Ο εμφύλιος πόλεμος διατήρησε υψηλά τα δημοσιονομικά ελλείμματα, επιβράδυνε τη γεωργική παραγωγή και την υποδομή των συγκοινωνιών ενώ και η πορεία της νομισματικής σταθεροποίησης υπήρξε εξαιρετικά αργή. Ταυτοχρόνως η αμερικανική βοήθεια³⁴, η οποία επί μια δεκαετία ενίσχυε τον αναπτυξιακό και δημοσιονομικό ιστό της χώρας, έφθινε συνεχώς και αναμενόταν να περιοριστεί μόνο σε στρατιωτικό εξοπλισμό, ενώ η βιομηχανική παραγωγή των δυτικών χωρών είχε αυξηθεί σημαντικά. Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι, μέχρι το 1957-1958, το εξαγωγικό εμπόριο με τις χώρες της δυτικής Ευρώπης είχε εισέλθει σε έντονα φθίνουσα τροχιά, λόγω του προστατευτισμού και της χαμηλής

³⁴Η αμερικανική βοήθεια ξεκίνησε με το Δόγμα Τρούμαν (1947-48) και συνεχίστηκε με το Σχέδιο Μάρσαλ (1948-52). Επρόκειτο για οικονομική βοήθεια που χορηγήθηκε σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Αποσκοπούσε αφενός στη τόνωση των οικονομιών τους και αφετέρου εξυπηρετούσε άμεσα την αμερικανική εξωτερική πολιτική, που επιθυμούσε να αποφευχθεί ο κίνδυνος να περιέλθουν οι χώρες αυτές, εξαιτίας ανέχειας, στη σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης. Τσακαλογιάννης, Π., *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία από την Βασίλη στο τείχος του Βερολίνου*, τ. Β', Εστία, 2000, Αθήνα, σελ. 319 και Davies, Norman, *Europe, A History*, Pimlico, London, 1996, σελ. 10-63.

ανταγωνιστικότητας που διείπαν τις ελληνικές εξαγωγές. Αντιθέτως επεκτείνονταν συνεχώς οι εμπορικές σχέσεις με τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού, επιτείνοντας τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής παραγωγής και ενεργοποιώντας αντιδυτικές τάσεις στο εσωτερικό.³⁵

Ο Καραμανλής επομένως θα έπρεπε να βασιστεί σε ρεαλιστικά προγράμματα και να ολοκληρώσει τους στόχους του άμεσα. Το οικονομικό πρόγραμμα των κυβερνήσεων Καραμανλή από το 1955 μέχρι το 1963 περιελάμβανε τον διπλασιασμό του εθνικού εισοδήματος³⁶ και τη δίκαιη κατανομή του μέσω της άσκησης ευρείας κοινωνικής πολιτικής και τη σύνδεση της ελληνικής οικονομίας με την ευρωπαϊκή σε σταθερές βάσεις.³⁷ Μεγάλη βαρύτητα δόθηκε στην ανάπτυξη του βιομηχανικού και του γεωργικού τομέα, καθώς επίσης και στον τουρισμό.³⁸

Η στρατηγική για την ανάπτυξη βασίστηκε στο δόγμα της νομισματικής σταθερότητας από την εποχή ήδη της μεταρρύθμισης Μαρκεζίνη το 1953.³⁹ Η ελληνική οικονομία έπρεπε να κινηθεί σε πλαίσιο σταθερότητας, χωρίς πληθωρισμό και ελλείμματα του δημόσιου τομέα, να αυξήσει την παραγωγικότητά της και να αναζητήσει κεφάλαια για μεγάλα επενδυτικά σχέδια. Οι αμοιβές θα κινούνταν αυξητικά, αλλά ο ρυθμός της αύξησης των μισθών και των ημερομισθίων δεν θα υπερέβαινε αλλά θα υπολείπταν του ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας, ώστε να δημιουργείται το αναγκαίο πλεόνασμα για επενδύσεις. Το κράτος έπαιζε παρεμβατικό ρόλο, έχοντας στη διάθεσή του ποικίλα μέσα. Έχοντας υπό τον έλεγχο του το μεγαλύτερο μέρος του τραπεζικού συστήματος, ρύθμιζε με νομισματικά αλλά και πιστωτικά μέτρα τη ροή χρήματος και υποβοηθούσε τις επενδύσεις. Αναζητούσε ξένους επενδυτές, στους οποίους θα παρείχε ευνοϊκούς όρους, ενώ σε περιπτώσεις απροθυμίας θα αναλάμβανε το ίδιο τη σύσταση βασικών βιομηχανιών.⁴⁰

³⁵ Μπότσιου Κ., «Η ευρωπαϊκή πολιτική του Καραμανλή και η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ», σελ. 149.

³⁶ Αρχείο Καραμανλή, τ. 4, σελ. 95.

³⁷ Όταν ο Καραμανλής ανέλαβε πρωθυπουργός τον Οκτώβριο του 1955, η Ελλάδα ήταν μία φτωχή γεωργική χώρα. Το κατά κεφαλήν εισόδημα ήταν περίπου 300 δολάρια.

³⁸ Αρχείο Καραμανλή, τ.4, σελ. 54-55.

³⁹ Μαρκεζίνης Σ., *Στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης και η υποτίμηση της δραχμής- 1953, (εισαγωγής-ιστορικός σχολιασμός: Πάνος Καζάκος), Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Ίδρυμα Βουλής των Ελλήνων, 2013.*

⁴⁰ Κοντογεώργης, Γ., «Ολοκλήρωση των προσπαθειών την κατάλληλη ώρα», στο *Ο Κων. Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας*, Πατάκης, Αθήνα, 2000, σελ. 65.

Πράγματι, οι κυβερνήσεις του Καραμανλή πέτυχαν ταχύρρυθμη ανάπτυξη που αποτυπώθηκε στην αντίληψη ότι το '60 η Ελλάδα βίωνε πλέον «χρυσή εποχή». Οργανώθηκαν οι υπηρεσίες, κατασκευάστηκαν μεγάλης εμβέλειας δημόσια τοπικά και περιφερειακά έργα, ιδρύθηκαν βιοτεχνικές και βιομηχανικές μονάδες, οργανώθηκε η κοινωνική ασφάλεια και η περίθαλψη των Ελλήνων. Ήταν μια περίοδος έργων και θεσμικών μεταβολών που άλλαξαν σε μεγάλο βαθμό τη μορφή της χώρας. Ο ετήσιος αριθμός ανάπτυξης κατά μέσο όρο υπερέβαινε το 6-7% και το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε από 305 σε 565 δολάρια.⁴¹ Η εικόνα της χώρας είχε αλλάξει με ρυθμούς πρωτόγνωρους.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο ήταν ότι η Ελλάδα επεδίωξε την συμμετοχή της στην ΕΟΚ και όχι στην ΕΖΕΣ (Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών),⁴² που εξελίχθηκε σε ανταγωνιστή της ΕΟΚ υπό βρετανική ηγεσία. Η προσδοκία ότι η συμμετοχή στην ΕΟΚ θα πίεζε την Ελλάδα να προβεί σε έναν συνολικό οικονομικό, θεσμικό και πολιτικό εκσυγχρονισμό βάρυνε καθοριστικά στην απόφαση της Αθήνας να συνδεθεί με την ΕΟΚ αντί της μικρής ΕΖΕΣ. Η επιλογή της ΕΟΚ ήταν πολύ πιο ελκυστική. Βασικός λόγος ήταν πως η Ελλάδα δεν μπορούσε να συμμετάσχει στην ΕΖΕΣ καθώς δεν είχε βαριά βιομηχανία, αλλά μπορούσε να συμμετάσχει σε μια Κοινή Αγορά που έδινε έμφαση στα αγροτικά προϊόντα, κύριο κορμό της ελληνικής οικονομίας.⁴³ Αυτός ήταν και ο πιο βασικός λόγος για τον οποίο η Ελλάδα συμμετείχε στις διεργασίες για την ευρωπαϊκή οικονομική ενοποίηση μεταξύ των Έξι, δηλαδή των ιδρυτικών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (Γαλλίας, Δυτικής Γερμανίας, Ιταλίας, Βελγίου, Ολλανδίας και Λουξεμβούργου) και οι οποίες οδήγησαν το 1955-57 στην ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Οι ισχυροί εμπορικοί δεσμοί έκαναν επιτακτική την ανάγκη να μην αποκλειστεί η Ελλάδα από το κοινοτικό εμπόριο και τις οικονομικές εξελίξεις που σηματοδοτούσε η δημιουργία της ΕΟΚ. Από την άλλη πλευρά, τα ελληνικά αγροτικά και βιομηχανικά προϊόντα παρέμεναν χαμηλής ποιότητας καθώς διοχετεύονταν κυρίως στην εγχώρια αγορά, ενώ απουσίαζε η τεχνογνωσία για τη διάχυση και

⁴¹ Παπαστάμκος, Γ., « Η Ευρωπαϊκή κληρονομιά του Κων Καραμανλή ως εντολή για μια νέα ευρωπαϊκή διακυβέρνηση», στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, 2008, τ. II, σελ. 178 -179.

⁴² Η ΕΖΕΣ ιδρύθηκε το 1960 από επτά χώρες: Αυστρία, Δανία, Ελβετία, Ηνωμένο Βασίλειο, Νορβηγία, Πορτογαλία και Σουηδία, ευρωπαϊκά κράτη που δίσταζαν να ενταχθούν πλήρως στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Σκοπός του οργανισμού ήταν η προώθηση του ελεύθερου εμπορίου και της οικονομικής ολοκλήρωσης προς όφελος των μελών του.

⁴³ Αρχείο Καραμανλή, τ. 4, σελ.37.

προβολή τους σε ξένες αγορές.⁴⁴ Σημαντικό μέρος των αδιάθετων ελληνικών προϊόντων διοχετεύονταν στις αγορές του ανατολικού μπλοκ, επιτείνοντας έτσι τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής παραγωγής και δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την εξαγωγική εξάρτηση της Ελλάδας από κομμουνιστικές χώρες σε οικονομικά και κοινωνικά κρίσιμες καλλιέργειες όπως ήταν η παραγωγή καπνού. Αυτό όμως ίσως να δημιουργούσε πρόβλημα κατά την ένταξη της χώρας στο δυτικό στρατόπεδο κάτι το οποίο δεν την συνέφερε καθόλου διότι ήταν πολύ αδύναμη οικονομικά και ασταθής τόσο πολιτικά όσο και κοινωνικά για να επιβιώσει μόνη της. Η ευρωπαϊκή επιλογή θεωρήθηκε σταθμός καθοριστικός για το οικονομικό και πολιτικό μέλλον της χώρας.⁴⁵

⁴⁴Μπότσιου. Κων., «Η κύρωση της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ » στο , *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα, 2010 σελ 14.

⁴⁵Αρχείο Καραμανλή, τ. 5, σελ. 626, 645, 423.

5. ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ

Στις 8 Ιουνίου 1959 η Ελλάδα ήταν η πρώτη «Τρίτη χώρα»⁴⁶ που κατέθεσε αίτηση για σύνδεση με την Κοινότητα βάσει του άρθρου 238 της ΕΟΚ, την οποία αποδέχθηκαν σε πρώτη φάση οι Υπουργοί των Εξωτερικών των χωρών-μελών. Στους όρους της σχετικής σύμβασης η Ελλάδα αντιμετωπίστηκε με «ειδικό καθεστώς», το οποίο προβλεπόταν από τη συμφωνία της Ρώμης.⁴⁷ Στις μακρές διαπραγματεύσεις, βασικό ρόλο, εκτός του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή, διαδραμάτισαν ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος (Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης), ο Ευάγγελος Αβέρωφ (Υπουργός Εξωτερικών), ο Ξενοφών Ζολώτας (Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος) και ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου (επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας). Σημαντική ήταν και η συνεισφορά καθ' όλο το προηγούμενο διάστημα έως και το 1958, οπότε και βρέθηκε εκτός Κυβερνήσεως, του Παναγή Παπαληγούρα, ο οποίος είχε ασχοληθεί ακαδημαϊκά με το αντικείμενο της ευρωπαϊκής ενοποίησης επί μακρόν.⁴⁸

Η Ελλάδα προέβαλε τις δικές της θέσεις στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων. Πρώτη και ίσως σημαντικότερη ήταν η στρατηγική για άμεση τελική συμφωνία δίχως καθυστερήσεις. Ο Καραμανλής επεδίωξε κατ' αυτόν τον τρόπο να δημιουργήσει στον ελληνικό λαό ένα αίσθημα ασφάλειας καθώς μέχρι τότε υπήρχε η αίσθηση της απομονώσεως από τον υπόλοιπο κόσμο. Επίσης, πίστευε ότι όσο καθυστερούσαν οι διαπραγματεύσεις είναι εις βάρος της ήδη επιβαρημένης ελληνικής οικονομίας. Η οικονομία δεν θα μπορούσε να αντέξει άλλες καθυστερήσεις.

Επιπλέον η Ελλάδα ζητούσε ευνοϊκότερη μεταχείριση για τα αγροτικά της προϊόντα καθώς και συμμετοχή στη διαμόρφωση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Αυτό ήταν εξάλλου ένα από τα πιο σοβαρά θέματα που ήθελε να ρυθμίσει ο Καραμανλής. Ζητούσε εξασφάλιση των εξαγωγών της προς τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κυρίως για το καπνό). Τέλος, η ελληνική αντιπροσωπεία που

⁴⁶Μέχρι τότε η ΕΟΚ απαρτιζόταν μόνο από τα έξι ιδρυτικά κράτη μέλη (Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία Benelux), ενώ μετά την Ελλάδα κατέθεσαν αίτηση η Τουρκία, η Μάλτα και η Κύπρος.

⁴⁷Αρχείο Καραμανλή, τ. 4, σ 130.

⁴⁸Μινώτου Μ., «Η Ευρωπαϊκή επιλογή του Κων. Καραμανλή, 1957-1961», στο *Ο Κων. Καραμανλής στον εικοστό αιώνα*, Ίδρυμα «Κων. Γ. Καραμανλής», Ροδακιά, Αθήνα, 2008, σελ. 133-135.

λάμβανε μέρος στις διαπραγματεύσεις ζητούσε ικανοποιητική χρηματοδότηση με κατάλληλους όρους προκειμένου να γίνουν έργα υποδομής στη χώρα και άμεσες παραγωγικές επενδύσεις.

Στις 30 Μαρτίου 1961 εξαγγέλθηκε η οριστική συμφωνία για την σύνδεση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα υπό τη μορφή τελωνειακής ένωσης, σε συνδυασμό με ειδική πρόβλεψη μεταβατικής περιόδου συνολικής διάρκειας είκοσι δυο ετών. Στο διάστημα αυτό προβλεπόταν η κατάργηση στην Ελλάδα των εισαγωγικών δασμών και όλων των περιοριστικών μέτρων σε βάρος της ελεύθερης κυκλοφορίας βιομηχανικών προϊόντων των Κοινοτικών χωρών. Αντίστοιχα τα υπόλοιπα μέλη της Κοινότητας θα καταργούσαν τους δασμούς και τα περιοριστικά μέτρα σε βάρος των ελληνικών προϊόντων σε διάστημα δώδεκα ετών. Η Ελλάδα από τη μεριά της ήταν υποχρεωμένη να υιοθετήσει το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο της ΕΟΚ σχετικά με εισαγόμενα βιομηχανικά προϊόντα από τρίτες χώρες και να αποδεχθεί ρήτρες διασφάλισης για τη μεταβατική περίοδο. Στον τομέα της γεωργίας, η Κοινότητα καταργούσε αυτόματα τους δασμούς στα κύρια εξαγωγίμα ελληνικά προϊόντα. Παράλληλα, καθοριζόταν η διαδικασία για την εναρμόνιση της αγροτικής πολιτικής της Ελλάδας με την Κοινή Αγροτική Πολιτική της Κοινότητας κατά την επικείμενη εφαρμογή της κατά προϊόν, ώστε να εξασφαλισθεί η ισότητα στη μεταχείριση των προϊόντων των κρατών μελών και των παρεμφερών ελληνικών προϊόντων στις αγορές των συμβαλλομένων μερών.⁴⁹

Στις 9 Ιουλίου 1961 υπογράφηκε επίσημα η Συμφωνία Σύνδεσης Ελλάδας–ΕΟΚ. Η συμφωνία αυτή ήταν η πιο προνομιακή για το συνδεδεμένο μέρος απ όσες είχε συνάψει η Κοινότητα έως τότε. Προέβλεπε τη σταδιακή δημιουργία τελωνειακής ένωσης μεταξύ των δυο μερών καθώς και μηχανισμό χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας. Το ποσό της οικονομικής χορηγίας προς την Ελλάδα υπό μορφής δανείου από την Ευρωπαϊκή τράπεζα Επενδύσεων,⁵⁰ ανερχόταν σε 125 εκατομμύρια δολάρια για περίοδο πέντε ετών.⁵¹

⁴⁹ Μινώτου Μ., ό.π, σελ. 141-142.

⁵⁰ Στη Συνθήκη της Ρώμης προβλεπόταν η ίδρυση *Ευρωπαϊκής Τραπέζης Επενδύσεων*. Η Τράπεζα ιδρύθηκε επισήμως την 1 Ιανουαρίου 1958, μαζί με την έναρξη ισχύος της εν λόγω συνθήκης. Σκοπός της ήταν η χρηματοδότηση των αναγκαίων έργων προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Ένωσης.

⁵¹ Μινώτου, ό.π σελ. 142.

Η Συμφωνία Σύνδεσης έγινε δεκτή με ικανοποίηση από τη μεγάλη πλειοψηφία της ελληνικής κοινής γνώμης. Η πλειοψηφία των πολιτικών δυνάμεων⁵², των εκπροσώπων των παραγωγικών τάξεων και ο Τύπος κράτησαν θετική στάση απέναντι στην ιδέα της σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ και γενικά απέναντι στην ευρωπαϊκή ενοποίηση. Οι δισταγμοί και οι προβληματισμοί επικεντρώνονταν κυρίως στους όρους της συμφωνίας. Η ΕΔΑ⁵³ ήταν η μόνη που εξέφρασε τις αντιρρήσεις της καθώς πίστευε ότι η συμφωνία αυτή ήταν αντεθνική ενέργεια και θα καθιστούσε τη χώρα εξαρτημένη από ξένες δυνάμεις. Η κριτική που δέχτηκε η κυβερνητική πολιτική εντοπιζόταν κυρίως στο επιχείρημα ότι οι όροι που συμφωνήθηκαν δεν ήταν όλοι προς το συμφέρον και προς το καλό της χώρας.⁵⁴

Η συμφωνία σύνδεσης Ελλάδας- ΕΟΚ κυρώθηκε στις 9 Ιουλίου του 1961, στην Αίθουσα Τροπαίων της Βουλής. Από ελληνικής πλευράς την υπέγραψαν ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο υπουργός Συντονισμού Αριστείδης Πρωτοπαπαδάκης και ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ. Εκ μέρους του Βελγίου υπέγραψε ο υπουργός Εξωτερικών Πολ-Ανρί Σπάακ, εκ μέρους της Γαλλίας ο υπουργός Εξωτερικών Ζακ Μορίς Κουβ ντε Μιρβίλ, εκ μέρους της Ιταλίας ο υπουργός Βιομηχανίας και Εμπορίου Εμίλιο Κολόμπο, εκ μέρους του Λουξεμβούργου ο υπουργός Εξωτερικών Ευγένιος Σάους. Η Ολλανδία εκπροσωπήθηκε από τον υφυπουργό Εξωτερικών Χ. βαν Χούτεν, ενώ η Δυτική Γερμανία από τον πρέσβη της στην Αθήνα Γκέμπχαρτ Ζέελος. Εκ μέρους του συμβουλίου της Ε.Ο.Κ. υπέγραψε τη συμφωνία ο αντικαγκελάριος και υπουργός Εθνικής Οικονομίας της Δυτικής Γερμανίας Λούντβιχ Έρχαρντ, πρόεδρος του συμβουλίου, ενώ παρών ήταν και ο πρόεδρος της Κομισιόν, Βάλτερ Χάλσταϊν, όπως και ο Ζαν Ρέι, μέλος της Κομισιόν, ο οποίος είχε διαπραγματευθεί τη συμφωνία εκ μέρους της Ε.Ο.Κ.⁵⁵

⁵²Συριανός, Μ. «Οι πολιτικές δυνάμεις και η Συμφωνία Σύνδεσης του 1962», στο *Η Ένταξη μας στην ΕΟΚ*, Αθήνα 1978.

⁵³Η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α.) ήταν ελληνικό πολιτικό κόμμα που έδρασε κυρίως την περίοδο 1951-1974 (με διακοπή λειτουργίας κατά τη διάρκεια της επταετίας). Ήταν το μεγαλύτερο νόμιμο κόμμα της Αριστεράς την περίοδο εκείνη με σημαντική κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Μετά τη μεταπολίτευση επανήλθε χωρίς όμως τη δυναμική του παρελθόντος, για να διαλυθεί οριστικά μετά το 1985.

⁵⁴ Αρχείο Καραμανλή, τ. 5, σελ 114-118.

⁵⁵ Αρχείο Καραμανλή, τ. 5, σελ. 104-105.

Ωστόσο, η πορεία της Ελλάδας προς την συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, βάσει των αρχών των κυβερνήσεων Καραμανλή, θα ανασταλεί με την επιβολή της δικτατορίας (1967-1974), όπου και επισήμως σταμάτησε η λειτουργία των κυρίων μηχανισμών της Συμφωνίας Σύνδεσης, καθόσον το απολυταρχικό καθεστώς ήταν ασύμβατο με τις αρχές της ΕΟΚ

Η Ελλάδα θα διανύσει περίοδο σκληρών δοκιμασιών. Το δημοκρατικό πολίτευμα θα αποδυναμωθεί βαθμιαία προτού καταλυθεί βίαια από τους πραξικοπηματίες της 21^{ης} Απριλίου. Τα χρόνια που ακολουθούν θα απογυμνώσουν τη χώρα από κάθε έρεισμα εξωτερικής ισχύος και εσωτερικής ανατάσεως και θα αποστερήσουν τον ελληνικό λαό από τα βασικά αγαθά της ελευθερίας και της δημοκρατίας.

Λίγες μόνο μέρες μετά την κύρωση της συμφωνίας σύνδεσης Ελλάδας – ΕΟΚ, η Βρετανία καταθέτει κι αυτή αίτηση ένταξης. Η Γαλλία με τον Ντε Γκώλ όμως προέβαλλε βέτο⁵⁶ καθώς θεωρούσε τη Βρετανία ως «δούρειο ίππο» των Αμερικανών, η όποια θα διευκόλυνε την μεγαλύτερη διείσδυσή τους στη κοινή αγορά. Η Βρετανία επανέρχεται λίγα χρόνια αργότερα, στις 10 Μαΐου 1967 και υποβάλλει δεύτερη αίτηση. Ο στρατηγός Ντε Γκωλ άσκησε και δεύτερο βέτο καθώς θεωρούσε ότι ορισμένες πλευρές της βρετανικής οικονομίας (το γεωργικό σύστημα, το καθεστώς διακίνησης των κεφαλαίων και η εξασθένιση της στερλίνας) μπορούσαν να έχουν καταστρεπτικές συνέπειες στο πλαίσιο της κοινής αγοράς.⁵⁷

⁵⁶ Αναλυτικά τους λόγους που άσκησε βέτο η Γαλλία βλ. Χριστοδουλίδης Θ., «Η ιστορική διαδρομή της ευρωπαϊκής ενοποίησης», σελ. 50-51.

⁵⁷ Χριστοδουλίδης, Ό.π σελ. 51.

6. ΜΕ ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ: Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ

Ο Καραμανλής κατά το διάστημα της παραμονής του στο Παρίσι⁵⁸ (1963-1974) και για όσο διάστημα διήρκησε η δικτατορία στην Ελλάδα, είχε το χρόνο να σκεφτεί τόσο για την ανάπτυξη της χώρας όσο και για τα κακώς κείμενα του δημόσιου τομέα από τα οποία ήθελε να την απαλλάξει. Το πιο σημαντικό όμως ήταν το γεγονός ότι μπόρεσε να βιώσει τη δημοκρατία στις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης.⁵⁹ Όλα αυτά τα χρόνια ο Καραμανλής ήρθε σε επαφή με τους άλλους Ευρωπαίους ηγέτες, παρακολούθησε τον ξένο Τύπο, αλλά και τους θεσμούς των άλλων κρατών. Αυτά συνέβαλαν στην ενίσχυση της αρχικής του πεποίθησης ότι μόνο μέσα σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα μπορεί η χώρα να προοδεύσει και να αναπτυχθεί.⁶⁰

Μετά την πτώση της δικτατορίας και την επάνοδο του Καραμανλή στην εξουσία τρεις ήταν οι κεντρικές κατευθύνσεις στις οποίες έστρεψε την προσοχή του ο Καραμανλής :εκδημοκρατισμός, εκσυγχρονισμός και ευρωπαϊκή ενοποίηση. Πρώτο μέλημα του ήταν η συνέχιση της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας, η οποία είχε διακοπεί απότομα. Ο χρόνος που είχε χαθεί έπρεπε να ανακτηθεί. Ο Καραμανλής ήθελε να αποκαταστήσει τις σχέσεις της Ελλάδας με τα θεσμικά όργανα της Ένωσης. Για να πετύχει την οριστική ένταξη της χώρας ο Έλληνας πολιτικός ήξερε ότι έπρεπε να γίνει μια ριζική μεταμόρφωση του κράτους.⁶¹

Βασικός στόχος ήταν η αποκατάσταση της δημοκρατίας. Τα δυο πρώτα χρόνια της επανόδου αποτελούν ήταν χρόνια θεσμικού εκσυγχρονισμού. Το ζητούμενο ήταν η ομαλή και γρήγορη επαναλειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.

⁵⁸ Ο Καραμανλής εγκαταλείπει την Ελλάδα στις 9 Δεκεμβρίου 1963 προκειμένου να εγκατασταθεί μόνιμα στο εξωτερικό. Είχε ήδη αποφασίσει να παραιτηθεί από την ενεργό πολιτική ζωή καθώς εκτιμούσε ότι έλειπαν οι προϋποθέσεις για να συνεχίσει να δραστηριοποιείται σε αυτήν.

⁵⁹ *Αρχείο Καραμανλή*, τ. 6 σ 215 και τ. 7 σελ. 42,74.

⁶⁰ Σβολόπουλος, Κ., *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας 1974-1981*, Εστία, Αθήνα 2008.

⁶¹ Μπότσιου, Κων., «Αναζητώντας το χαμένο χρόνο : Η Ευρωπαϊκή τροχιά της Μεταπολίτευσης», στο *Τριάντα χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004*, Λιβάνη, Αθήνα, 2005, σελ 99-121.

Αυτό θα οδηγούσε ύστερα στο δεύτερο βασικό βήμα που ήταν η συνταγματική κατοχύρωση της δημοκρατίας.⁶²

Ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της κυβέρνησης Καραμανλή την περίοδο εκείνη ήταν η ψήφιση του Συντάγματος το 1975.⁶³ Το Σύνταγμα αυτό ήταν από τα πληρέστερα και πιο σύγχρονα συντάγματα της Ευρώπης.⁶⁴ Εξέφραζε πλήρως την ευρωπαϊκή αντίληψη για το δημοκρατικό πολίτευμα, το κράτος, τις ατομικές ελευθερίες και τα κοινωνικά δικαιώματα καθώς επίσης περιελάμβανε διατάξεις που ρύθμιζαν τις σχέσεις της χώρας με τη διεθνή κοινότητα. Επιπλέον, παραχωρούσε σημαντικές εξουσίες στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, οι οποίες του επέτρεπαν να παρεμβαίνει αποφασιστικώς στη ρύθμιση της πολιτικής ζωής.

Ένα άλλο σημαντικό επίτευγμα της κυβέρνησης Καραμανλή ήταν η νομιμοποίηση του ΚΚΕ, το οποίο είχε κηρυχθεί παράνομο το 1947.⁶⁵ Ο Καραμανλής πίστευε ότι σε δημοκρατικό καθεστώς δεν επιτρεπόταν κανενός είδους πολιτικός και κοινωνικός αποκλεισμός. Με την πράξη αυτή καταργούνταν οι όποιες τομές υπήρχαν ακόμα ως κατάλοιπα της διαιρεμένης μεταπολεμικής κοινωνίας. Στο ίδιο μήκος κύματος άνηκαν επίσης οι πρωτοβουλίες που πήρε η τότε κυβέρνηση και αφορούσαν τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως η απόλυση των πολιτικών κρατουμένων, η ελευθεροτυπία, η αποκατάσταση του δικαιώματος του συνδικαλισμού, η υπαγωγή του στρατού στην πολιτική εξουσία και η ελεύθερη άσκηση της λαϊκής κυριαρχίας.⁶⁶ Σημαντικό ήταν επίσης το γεγονός ότι ο Καραμανλής αποφάσισε να αντιμετωπίσει με μετριοπάθεια όσους επέβαλαν ή και συνεργάστηκαν με τη δικτατορία. Δίκες έγιναν μόνο για τους υπαίτιους τόσο του κινήματος της 21^{ης} Απριλίου 1967 όσο και γι' αυτούς της αιματηρής καταστολής της φοιτητικής εξέγερσης το Νοέμβριο του 1973 στο Πολυτεχνείο.

⁶²Μια πρώτη προσπάθεια αναθεώρησης του Συντάγματος είχε γίνει ξανά από την κυβέρνηση Καραμανλή στις 21 Φεβρουαρίου 1963, κατά την οποία είχε αντιδράσει έντονα η τότε αντιπολίτευση.

⁶³Το Σύνταγμα του 1975 ισχύει μέχρι και σήμερα με ορισμένες αλλαγές ύστερα από τις αναθεωρήσεις του 1986, 2001 και 2008.

⁶⁴Κασιμάτης, Γ., «Κωνσταντίνος Καραμανλής- μια μαρτυρία για τον πολιτικό ηγέτη», στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, 2008, τ. Ι, σελ. 237-239.

⁶⁵Νόμος 509, 27 Δεκεμβρίου 1947.

⁶⁶Φίλιανδρος, Ι., «Μετάβαση στη Δημοκρατία, 1974-1975», στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, 2008, τ. Ι, σελ. 299-300.

Το ίδιο διάστημα διεξήχθησαν οι πρώτες μεταδικτατορικές βουλευτικές εκλογές στις οποίες ο Καραμανλής εξασφάλισε άνετη πλειοψηφία, κάτι το οποίο δεν αμφισβητήθηκε, ίσως και πρώτη φορά στα χρονικά, από τους πολιτικούς του αντιπάλους- ηττημένους. Η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση αμέσως διενήργησε πολιτειακό δημοψήφισμα, ως αποτέλεσμα του οποίου επελέγη το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας.

Γενικά, έγινε μεγάλη προσπάθεια από τον ίδιο τον Καραμανλή να μην αρχίσει ένας νέος γύρος διχασμού και γι' αυτό υιοθετήθηκε μια στρατηγική αποχουντοποίησης με έμφαση την απόταξη από τις Ένοπλες Δυνάμεις συνεργατών της δικτατορίας καθώς και από άλλους δημόσιους φορείς. Ακόμα και στο θέμα της γλώσσας, υιοθετήθηκε η δημοτική και όχι η καθαρεύουσα, κλείνοντας με αυτό τον τρόπο μια ακόμα τομή που χώριζε του Έλληνες.

Η συμβολή του Καραμανλή στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας ήταν επίσης σημαντική.⁶⁷ Τα πρώτα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης αποσκοπούσαν στην γρήγορη αποκατάσταση της οικονομίας. Η οικονομική πολιτική του Καραμανλή προσανατολίστηκε στην ενίσχυση της άμυνας αλλά και στην υποστήριξη της κοινωνικής πολιτικής. Ο Καραμανλής ήθελε να οικοδομήσει μια σύγχρονη οικονομία, στα πρότυπα των δυτικών κοινωνιών. Έπρεπε η χώρα να παράγει προϊόντα που θα μπορούσαν να ανταγωνιστούν τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά.⁶⁸ Επιπλέον η κυβέρνηση ήθελε να εκσυγχρονίσει τη δημόσια διοίκηση και να απλουστεύσει τις μεθόδους της κρατικής παρέμβασης. Με άλλα λόγια, ο Καραμανλής ήθελε το κράτος να παρεμβαίνει στην οικονομία με σκοπό να της δώσει ώθηση και να την κάνει ανταγωνιστική. Παράλληλα, θα εκμεταλλευόταν τη γεωγραφική θέση της χώρας με σκοπό να την καταστήσει γέφυρα μεταξύ του δυτικού κόσμου και των αναπτυσσόμενων χωρών της Ανατολής.

Μέσα σε περίπου ένα χρόνο μετά την κατάρρευση της χούντας η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας⁶⁹ παρουσίασε αξιοσημείωτο έργο που χαρακτηρίστηκε ευρέως ως

⁶⁷ Αρχείο Καραμανλή τ. 9, σ 33.

⁶⁸ Κ. Καραμανλής, Προγραμματικές Δηλώσεις, 11 Δεκεμβρίου 1974, Αρχείο Καραμανλή, τ. 8 σελ. 257-262.

⁶⁹ Έτσι χαρακτηρίστηκε η μεταβατική πολιτική κυβέρνηση «εκτάκτου ανάγκης» που σχηματίστηκε με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και μέλη κάποια παλαιοκομματικά στελέχη των προδικτατορικών κομμάτων ΕΡΕ και Ένωση Κέντρου και μερικά στελέχη του αντιδικτατορικού αγώνα, στις 24 Ιουλίου 1974.

το «θαύμα της Μεταπολίτευσης»⁷⁰ και το οποίο έφερε στις αποσκευές του πολλάκις ο Καραμανλής στις διαπραγματεύσεις με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες για την ένταξη στην ΕΟΚ.

Έχοντας ο Καραμανλής το βλέμμα στραμμένο προς την Ευρώπη προσπάθησε να δημιουργήσει όλες εκείνες τις ευνοϊκές προϋποθέσεις που θα εξασφάλιζαν το εισιτήριο της χώρας για την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και να συνεχίσει τη πορεία που είχε ξεκινήσει πριν τη Δικτατορία. Σε όλους τους τομείς οι κυβερνητικές προσπάθειες απέδωσαν και η χώρα μας βρέθηκε μπροστά στην «είσοδο» της ΕΚ έτοιμη να αρχίσει τις διαπραγματεύσεις ένταξης.

⁷⁰Μπότσιου, Κων., «Αναζητώντας το χαμένο χρόνο : Η Ευρωπαϊκή τροχιά της Μεταπολίτευσης», σελ. 99-121.

7. ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Το έργο που είχε αναλάβει ο Καραμανλής δεν ήταν καθόλου εύκολο. Ταυτόχρονα με τα προβλήματα που έπρεπε να επιλύσει μετά την πτώση της δικτατορίας, προκειμένου να ορθοποδήσει η χώρα, είχε να αντιμετωπίσει και μια σειρά αντιδράσεων τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό της χώρας.

Στο εξωτερικό έπρεπε να αντιμετωπίσει το αρνητικό κλίμα που επικρατούσε στους κόλπους των τεχνοκρατών της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, οι οποίοι πίστευαν ότι η Ελλάδα δεν ήταν οικονομικά και πολιτικά έτοιμη για να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Επίσης υπήρχε και το ζήτημα του Κυπριακού αλλά και η ελληνοτουρκική διαφορά που καθιστούσαν τους Ευρωπαίους καχύποπτους απέναντι στην Ελλάδα. *«Καλώς, αλλά τι θα κάνεις με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις; Δεν θέλουμε να τις φέρεις μαζί σου»*, ανέφεραν ευρωπαϊκοί κύκλοι προς τον Κωνσταντίνο Καραμανλή.⁷¹ Ο ίδιος επιδίωξε να κάνει μια προσπάθεια προσέγγισης της Τουρκίας, ωστόσο οι συζητήσεις δεν τελεσφόρησαν. Είχε ήδη αποφασίσει ότι δεν συνέφερε τη χώρα να μπει σε μια διαδικασία συγκρούσεων με τη Τουρκία καθώς κάτι τέτοιο θα απομάκρυνε εντελώς την ελπίδα ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Για το λόγο αυτό επέλεξε να προετοιμάσει τη χώρα στρατιωτικά για την αποτροπή μιας μελλοντικής τουρκικής επίθεσης. Ήθελε να εκτρέψει την τουρκική επιθετικότητα δια μέσου διπλωματικών διαύλων και όχι δια της ισχύος των όπλων. Παρόλα αυτά είχε φανεί στους Ευρωπαίους ηγέτες η θετική στάση του Καραμανλή σε αυτό το θέμα και οι προθέσεις του για βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Ο ίδιος ήρθε επίσης σε επαφή με τους υπόλοιπους εννέα ηγέτες των κρατών-μελών και στο τέλος πέτυχε την απόρριψη από το Συμβούλιο των Υπουργών των προϋποθέσεων που αρχικώς είχαν τεθεί για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Ο δρόμος για την ένταξη, τουλάχιστον απ αυτήν την πλευρά, ήταν πλέον ανοιχτός.

⁷¹Βερέμης, Θ., «Ο δύσκολος δρόμος προς την ένταξη: η εξομάλυνση των περιφερειακών διαφορών», στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή Πορεία της Ελλάδας, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Πατάκης, Αθήνα, 2000, σελ. 38.*

Ένα άλλο θέμα που έπρεπε να αντιμετωπίσει άμεσα ο Καραμανλής ήταν οι σχέσεις της χώρας με τους βόρειους γείτονές της και συγκεκριμένα με τη Βουλγαρία.⁷² Οι σχέσεις των δυο χωρών δεν ήταν οι καλύτερες με αποκορύφωμα την ένταξη της Βουλγαρίας στο κομμουνιστικό στρατόπεδο. Ο Καραμανλής, ένας άνθρωπος πολύ ευφυής, ήξερε πολύ καλά ότι δεν θα πρέπει να έχει ανοιχτά δυο μέτωπα ταυτόχρονα, αυτό της Τουρκίας και αυτό της Βουλγαρίας. Για το λόγο αυτό επιδίωξε να βελτιώσει τις σχέσεις με τη Βουλγαρία το συντομότερο δυνατόν.⁷³ Η νομιμοποίηση του ΚΚΕ από την κυβέρνηση Καραμανλή συνέβαλε επίσης θετικά προς αυτήν την κατεύθυνση.

Ο Καραμανλής προσπάθησε και εν τέλει πέτυχε να ανατρέψει το αρνητικό κλίμα που επικρατούσε στο εξωτερικό για τη χώρα μας. Την εποχή εκείνη η Γαλλία και η Γερμανία ήταν επικεφαλής της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο Ζισκάρ ντ' Εσταίν και ο καγκελάριος Σμίτ ήταν οι δυο πολιτικοί ηγέτες που κυριαρχούσαν στην Ευρώπη και τους οποίους προσέγγισε ο Καραμανλής. Ειδικά με τον Πρόεδρο της Γαλλικής Δημοκρατίας Ζισκάρ ντ' Εσταίν ο Καραμανλής διατηρούσε άριστες φιλικές σχέσεις. Θαύμαζε τη δράση του στον δημόσιο βίο και τα ηγετικά του προσόντα.⁷⁴ Στην αρχή απευθύνθηκε στο Γάλλο Πρόεδρο και του ζήτησε να γίνει η Γαλλία ανάδοχος της εντάξεως της Ελλάδος κάτι το οποίο αποδέχθηκε αμέσως. Κάτι ανάλογο συνέβη και με τον άλλο άξονα της προσπάθειας του προέδρου. Αρχικώς ο καγκελάριος Σμίτ ήταν αρνητικός στην ένταξη της χώρας μας στην Ευρώπη. «Η Ελλάδα θα μπει στην Ευρώπη πάνω από το πτώμα μου», ήταν η χαρακτηριστική φράση του Σμίτ ενδεικτική της αρχικής του αντίληψης για την Ελλάδα.⁷⁵ Το κύρος όμως του Καραμανλή και η εμπιστοσύνη που ενέπνεε έπεισαν τελικώς και τον καγκελάριο. Οι δυο αυτοί ηγέτες (ο Καραμανλής και ο Σμίτ) είχαν περίπου τα ίδια χαρακτηριστικά και συνεννοούνταν πολύ καλά μεταξύ τους. Τόσο ο Ζισκάρ ντ' Εσταίν όσο και ο καγκελάριος Σμιτ έδειξαν εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Καραμανλή καθώς θεωρούσαν ότι ο έλληνας πολιτικός θα επιφέρει την ανάπτυξη στην οικονομία της

⁷² Αναλυτικά για τη στρατηγική προσέγγισης βλ. ό.π σελ.40-42.

⁷³ Είχε υπάρξει και το 1934 μια αντίστοιχη προσπάθεια προσέγγισης της Βουλγαρίας με ένα πολυμερές σύμφωνο, η οποία δεν τελεσφόρησε.

⁷⁴ Αρχείο Καραμανλή τ. 9, σελ 20.

⁷⁵ Μολυβιάτης, Π., «Στρατηγικοί στόχοι και εξουδετέρωση αντιδράσεων», στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή Πορεία της Ελλάδας*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Πατάκης, Αθήνα, 2000, σελ. 76.

Ελλάδος και θα καταφέρει να σταθεροποιήσει το καθεστώς χωρίς να εμπλακεί σε νέες περιπέτειες.

Στο εσωτερικό της χώρας οι αντιδράσεις και τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο Καραμανλής δεν ήταν και λίγα. Πολλοί ήταν αυτοί που αντιδρούσαν στην προοπτική της Ευρώπης. Το ΠΑΣΟΚ, κόμμα της αντιπολίτευσης, με αρχηγό τον Ανδρέα Παπανδρέου, υποστήριζε ότι με την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση η χώρα θα έχανε την εθνική της κυριαρχία. Η ελληνική βιομηχανία θα καταστρεφόταν καθώς δεν θα μπορούσε να συναγωνιστεί τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές και η αγροτική οικονομία θα προσλάμβανε χαρακτήρα κεφαλαιοκρατικό με αποτέλεσμα οι αγρότες να στραφούν σε άλλες ασχολίες. Τέλος οι Έλληνες σοσιαλιστές διέδιδαν ότι οι Έλληνες θα έπρεπε να κάνουν πολλές θυσίες σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο αν ήθελαν να μπουν στην Ευρώπη. Σε όλα αυτά όμως ο Καραμανλής απάντησε με χαρακτηριστικό τρόπο θέλοντας έτσι να αναστρέψει το αρνητικό κλίμα που προσπάθησε η αντιπολίτευση να δημιουργήσει.⁷⁶

Η μεταβατική περίοδος από τη δικτατορία στη δημοκρατία ήταν αρκετά δύσκολη και ιδιαιτέρως «ευαίσθητη». Οι χειρισμοί όμως του Καραμανλή και της κυβέρνησής του αποτέλεσαν υπόδειγμα αποτελεσματικότητας και, θα μπορούσε να πει κανείς, ταχύτητας. Ο Καραμανλής κατάφερε σε σύντομο χρονικό διάστημα να αποκαταστήσει τη δημοκρατία στη χώρα και ταυτόχρονα να δείξει θετικά βήματα ευημερίας και οικονομικής προόδου. Η στάση των Ευρωπαίων ηγετών είχε αρχίσει να αλλάζει υπέρ της Ελλάδας και ο δρόμος ήταν πια ανοιχτός για να αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις ένταξης.

⁷⁶Αγόρευση στη Βουλή κατά τη συζήτηση για την επικύρωση της Συμφωνίας Εντάξεως 26/06/1979, Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας, σελ. 164-176.

8. ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ

Χάρη στο κύρος του Κωνσταντίνου Καραμανλή και την ακλόνητη αποφασιστικότητα του, ξεπεράστηκαν όλα, ή τουλάχιστον τα σημαντικότερα εμπόδια, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Η ελληνική πλευρά κατέθεσε αίτηση για επανεργοποίηση της Συμφωνίας Σύνδεσης στις 22 Αυγούστου 1974, λίγες μόλις βδομάδες μετά την τουρκική εισβολή στη Κύπρο και την αποχώρηση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ.⁷⁷ Η εγκαθίδρυση της δικτατορίας στην Ελλάδα, τον Απρίλιο του 1967 ανάγκασε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα να διακόψει τις διαδικασίες της ένταξης. Το Συμβούλιο Υπουργών, στο τέλος του ίδιου έτους, έδειξε τη πόρτα της εξόδου στην Ελλάδα και η ΕΟΚ διέκοψε τις διαπραγματεύσεις.

Μετά την πτώση της χούντας, ο Καραμανλής έθεσε σαν πρώτο στόχο τη συνέχιση της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας. Το αίτημα της Ελλάδος για την προσχώρησή της στις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες⁷⁸ κατετέθη στις 12 Ιουνίου του 1975. Η πρώτη αντίδραση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην ελληνική αίτηση εκδηλώθηκε αρχικά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία έπρεπε να διατυπώσει γνώμη πάνω στην αίτηση τρίτης χώρας για ένταξη στην Κοινότητα. Ενώ αρχικά τόνιζε ότι έπρεπε να δοθεί θετική απάντηση στο αίτημα της Ελλάδας για ένταξη, πρότεινε ωστόσο θέσπιση προενταξιακής μεταβατικής περιόδου πριν από την πλήρη θεσμική ενσωμάτωση της χώρας προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι αναγκαίες οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Με παρέμβαση του πρωθυπουργού και συνεχείς προσωπικές επαφές με τους υπόλοιπους ομολόγους του των εννέα κρατών μελών, η πρόταση της Επιτροπής απορρίφθηκε. Χρειάστηκαν πολλές επισκέψεις εκατέρωθεν

⁷⁷Ο αντιαμερικανισμός στην Ελλάδα βρισκόταν στην κορύφωσή του διότι το δημόσιο αίσθημα κατά τα πρώτα μεταδικτατορικά χρόνια ήταν επηρεασμένο από την εμπειρία της επταετούς δικτατορίας και το τραύμα της Κυπριακής τραγωδίας. Η κοινή γνώμη θεωρούσε συνυπεύθυνες τις Η.Π.Α. και το ΝΑΤΟ, οι αντιπολιτευόμενες δυνάμεις έσπευσαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση, ενώ ο Καραμανλής με την κίνηση αποχώρησης από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, δεν ήθελε να κινηθεί σε αντίρροπη τροχιά από την εκπεφρασμένη οργή του ελληνικού λαού. Η κίνηση εμπεριείχε και πολιτική σκοπιμότητα εν όψει των εκλογών του Νοεμβρίου. *Αρχείο Καραμανλή*, τ. 8, σελ. 15-134

⁷⁸Εδώ αναφέρομαι στους τρεις διεθνείς οργανισμούς που απάρτιζαν τις *Ευρωπαϊκές Κοινότητες* και αποτέλεσαν τον προάγγελο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Απαρτίζονταν από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΥΡΑΤΟΜ). Η συλλογική ονομασία *Ευρωπαϊκές Κοινότητες* καθιερώθηκε με τη Συνθήκη Συγχώνευσης των Βρυξελλών του 1965, υπό την οποία οι τρεις οργανισμοί απέκτησαν ενιαία θεσμική δομή. Χριστοδουλίδης Θ., *Η Ιστορική διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*, στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, Τόμος Α : *Ιστορία, Θεσμοί και Δίκαιο*, Αθήνα, Ι. Σιδέρη, Πρώτη Έκδοση, σελ. 52.

και προσωπικές συζητήσεις προκειμένου να πεισθούν οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι ηγέτες ότι στην Ελλάδα πλέον λειτουργεί με παραδειγματικό τρόπο η δημοκρατία καθώς επίσης ότι ήταν προετοιμασμένη πολιτικά και οικονομικά να γίνει ισότιμο μέλος των τριών Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Η επίσημη έναρξη των διαπραγματεύσεων σε υπουργικό επίπεδο έγινε στις 26 Ιουνίου 1976. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι λίγους μήνες αργότερα, τον Μάρτιο και τον Ιούλιο του 1977 κατέθεσαν επίσης αίτηση η Πορτογαλία και η Ισπανία αντίστοιχα.

Αμέσως, όμως, ο Καραμανλής έκανε γνωστές τις προθέσεις του καθώς σε καμία περίπτωση δεν ήθελε να ομαδοποιηθούν οι διαπραγματεύσεις ένταξης των τριών χωρών.⁷⁹ Μετά από αλληπάλληλες προσωπικές συναντήσεις τόσο με τους πρωθυπουργούς των άλλων κρατών-μελών όσο και με τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τελικά κατάφερε να πείσει να μην ομαδοποιηθούν οι διαπραγματεύσεις ένταξης.⁸⁰ Την ίδια περίοδο μια άλλη συγκυρία δεν διαφαινόταν ευνοϊκή σύμφωνα με τον Καραμανλή. Η Κοινότητα είχε αποφασίσει να προχωρήσει σε αναθεώρηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής,⁸¹ πράγμα το οποίο δεν ευνοούσε την Ελλάδα. Αυτό θα σήμαινε ότι οι διαπραγματεύσεις ένταξης της Ελλάδας θα καθυστερούσαν πολύ.

Ισχυρό χαρτί του Καραμανλή για τις διαπραγματεύσεις ήταν ο εκδημοκρατισμός που μόλις είχε εδραιωθεί. Η πλήρης ένταξη επιδιώχθηκε ταχύτερο δυνατόν όσο ακόμα ήταν νωπές οι μνήμες από το «ελληνικό θαύμα» του

⁷⁹Κοντογεώργης, Γ., «Ολοκλήρωση την κατάλληλη ώρα», στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή Πορεία της Ελλάδας*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Πατάκης, Αθήνα, 2000, σελ. 68.

⁸⁰Ο.π., σελ. 69.

⁸¹Η Κοινή Αγροτική Πολιτική αποτελεί την ενοποιημένη Αγροτική Πολιτική των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Περιγράφει ένα σύνολο νόμων σχετικών με την γεωργία και την διακίνηση αγροτικών προϊόντων και όλες τις εκβάσεις που προκύπτουν, όπως η σταθερότητα των τιμών, η ποιότητα των προϊόντων, η επιλογή προϊόντων, η χρήση του εδάφους και η απασχόληση στον αγροτικό κλάδο. Άρχισε να ισχύει το 1962, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), προδρόμου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), με στόχο τη διάθεση τροφίμων στους Ευρωπαίους καταναλωτές σε ανεκτές τιμές αλλά και τη δίκαιη αμοιβή των παραγωγών και την, κατ' επέκταση, εξασφάλιση λογικού βιοτικού επιπέδου για τους γεωργούς. Σε όλη τη διάρκεια της σαραντάχρονης πορείας της, αποτέλεσε έναν από τους πιο σημαντικούς τομείς πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθορίζοντας το σύνολο των κανόνων και μηχανισμών, που ρυθμίζουν την παραγωγή, το εμπόριο και την επεξεργασία των γεωργικών προϊόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Βασίστηκε πάνω στις αρχές της ενότητας των γεωργικών προϊόντων, της κοινοτικής προτίμησης και της χρηματοδοτικής αλληλεγγύης. Η ΚΑΠ στη πορεία της υπέστη αρκετές μεταρρυθμίσεις –κατά περιπτώσεις ριζικές– εξελισσόμενη ώστε να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της κοινωνίας.

1974-75. Η ελληνική υποψηφιότητα έπρεπε τώρα να ανταγωνιστεί αυτές της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, οι οποίες ήταν πολύ περισσότερο αναπτυγμένες απ ό τι η Ελλάδα.⁸² Ο έλληνας πρωθυπουργός βιαζόταν για την πλήρη ένταξη και για έναν επιπλέον λόγο. Από τα μέσα της δεκαετίας του '70 ο Ανδρέας Παπανδρέου και το ΠΑΣΟΚ έδειχνε ανοδική πορεία και αυτό το ήξερε καλά ο Καραμανλής. Η θέση του σοσιαλιστικού κόμματος για την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας δεν ήταν ξεκάθαρη και γι' αυτό ο Καραμανλής βιαζόταν να δέσει τη χώρα στο κορμό της Ευρώπης, χωρίς αυτό να μπορεί να αναστραφεί⁸³.

Η Ελλάδα ζήτησε και πήρε καθεστώς «ειδικής μεταχείρισης». Οι διαπραγματεύσεις διήρκησαν πολύ λίγο, πράγμα πρωτόγνωρο για τα έως τότε δεδομένα της ΕΟΚ (Ιούλιος 1976- Δεκέμβριος 1978). Επίσης αποσυνδέθηκε το ελληνικό αίτημα με αυτό των άλλων δυο χωρών όπως ήταν αρχικώς και η επιθυμία του Καραμανλή. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενώ ήταν στην αρχή αρνητική στο ελληνικό αίτημα αμέσως όμως το κλίμα άλλαξε και η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα που εντάχθηκε στην ΕΟΚ μόνη της. Οι διαπραγματεύσεις έληξαν στην Διυπουργική Σύνοδο στις 20-21 Δεκεμβρίου 1978⁸⁴ ενώ η Συνθήκη Προσχωρήσεως της Ελλάδος υπεγράφη στις 28 Μαΐου 1979 στο Ζάππειο Μέγαρο και άρχισε να ισχύει από την 1^η Ιανουαρίου 1981.

Οι τέσσερις βασικές προτεραιότητες που είχε θέσει ο Καραμανλής κατά την περίοδο των διαπραγματεύσεων ήταν:

- Η ένταξη επιθυμούσε να γίνει το ταχύτερο δυνατόν καθώς υπήρχαν και άλλες «υποψήφιες» χώρες που επιθυμούσαν το ίδιο και είχαν υποβάλλει αίτηση.
- Επιθυμούσε άμεση ένταξη χωρίς προενταξιακή περίοδο, όπως αρχικά ήθελε η Επιτροπή. Παρόλα αυτά θα υπήρχε μια πενταετής μεταβατική περίοδος, όπως συνηθίζονταν.

⁸² Ωστόσο απ όλες τις χώρες που είχαν διαβεί το δρόμο του εκσυγχρονισμού, η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία είχαν πετύχει μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα να εδραιώσουν ένα σταθερό δημοκρατικό πολίτευμα και να ενταχθούν στη σφαίρα των ανεπτυγμένων χωρών.

⁸³ Μπότσιου, Κων., «Αναζητώντας το χαμένο χρόνο : Η Ευρωπαϊκή τροχιά της Μεταπολίτευσης», σελ 99-121.

⁸⁴ Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή Πορεία της Ελλάδας, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2000, σ 69

➤ Παρόλο που οι περισσότεροι τότε επιθυμούσαν να συνδεθεί η ένταξη με αυτές της Ισπανίας και της Πορτογαλίας θεωρώντας ότι έτσι θα είχαμε μεγαλύτερη διαπραγματευτική ισχύ, εντούτοις ο Καραμανλής ήθελε να αποδεσμευτούμε και να διεκδικήσουμε μόνοι μας την ένταξή μας.

➤ Τέλος η Κομισιόν ζήτησε από την Ελλάδα να επιλύσει άμεσα τα δυο πιο σημαντικά προβλήματα που αντιμετώπιζε, το ελληνοτουρκικό και το Κυπριακό, ως προϋποθέσεις για να ενταχθεί ως πλήρες μέλος. Ο Καραμανλής, χάρη στην ικανότητά του κατάφερε να απορρίψει την πρόταση αυτή της Επιτροπής και απειλώντας ότι η χώρα θα εγκαταλείψει το φιλοδυτικό προσανατολισμό, πέτυχε την έναρξη των διαπραγματεύσεων χωρίς κανένα προενταξιακό καθεστώς.

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα υπήρξε αναμφίβολα μια από τις σημαντικότερες στιγμές της νεώτερης ελληνικής ιστορίας. Οι πολιτικές επιλογές ενός διορατικού ηγέτη, συνάντησαν την ιστορική ανάγκη ενός ολόκληρου λαού. Η επιμονή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στους μεγάλους στρατηγικούς στόχους που από νωρίς έθεσε και με συνέπεια υπηρέτησε είναι εντυπωσιακή. Η ευρωπαϊκή του πολιτική άλλαξε ριζικά την πορεία αυτής της χώρας, κερδίζοντας τον σεβασμό όχι μόνο των εταίρων, αλλά σε πολλές περιπτώσεις ακόμη και των αντιπάλων του.

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα συνάντησε πολλά εμπόδια αλλά τέσσερα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά την διαφοροποιούσαν από τις άλλες χώρες που είχαν μέχρι εκείνη τη στιγμή ενταχθεί.

Πρώτον, ήταν η μόνη χώρα που κατάφερε και εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα παρά την αντίθετη γνώμοδοτηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στις 9 Φεβρουαρίου 1976 στο Συμβούλιο Υπουργών κατάφερε να ανατρέψει την αρνητική γνώμη της Επιτροπής και ξεκίνησαν επίσημα οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις.

Δεύτερον, η διαπραγμάτευση για την ένταξη της Ελλάδας διήρκησε πολύ λίγο. Ξεκίνησε τον Ιούλιο του 1976 και ολοκληρώθηκε το Μάιο του 1979, διάστημα πολύ μικρό αν αναλογιστούμε το χαμηλό ρυθμό ανάπτυξης της χώρας. Αντιθέτως, οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Πορτογαλίας και της Ισπανίας διήρκησαν οχτώ χρόνια, ενώ της Ελλάδας κάτι λιγότερο από τρία.

Τρίτον και εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν η μοναδική χώρα που εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα μόνη της, χωρίς δηλαδή την ταυτόχρονη ένταξη και άλλων κρατών, καθώς αποδεσμεύτηκε η ένταξη της απ' αυτήν των άλλων δυο χωρών (Πορτογαλίας, Ισπανίας) με τις οποίες είχε υποβάλλει αίτηση την ίδια χρονική περίοδο.

Το τέταρτο χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα είχε κάποιες επιπλέον ιδιαιτερότητες σε σχέση με όλες τις άλλες χώρες-μέλη. Ήταν μια χώρα πολύ αδύναμη οικονομικά και ασταθής ως προς το πολιτικο-κοινωνικό της περιβάλλον.

Επίσης ήταν η μόνη, έως τότε ορθόδοξη χώρα που έμπαινε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και αυτό θα έπρεπε να αλλάξει τα δεδομένα που ίσχυαν έως τότε. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν συνέβη καθώς η ένταξη έπρεπε να γίνει γρήγορα.

Απ' όλα τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτό το γιατί η Ελλάδα υπήρξε μια ιδιαίτερη περίπτωση όσον αφορά τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις. Χωρίς την μεθοδική ευρωπαϊκή πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή, θα παρέμενε αμφίβολη η ένταξη της χώρας στους κόλπους της Κοινότητας. Τα οφέλη λοιπόν αυτής της ευρωπαϊκής προοπτικής διαφάνηκαν τόσο σε πολιτικό, όσο και σε οικονομικό, αλλά και κοινωνικό επίπεδο.

Ένα από τα σημαντικότερα οφέλη υπήρξε η εγκαθίδρυση της ελληνικής δημοκρατίας. Οι νωπές μνήμες της επτάχρονης δικτατορίας των Συνταγματαρχών, έκαναν επιτακτική την ανάγκη του ελληνικού λαού για ουσιαστική δημοκρατία, βασισμένη στα ιδεώδη της λαϊκής κυριαρχίας και του σεβασμού όλων των πολιτών, χωρίς διακρίσεις. Ιδεώδη που διαφαίνονταν πως η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, θα μπορούσε να διασφαλίσει με τον καλύτερο τρόπο, έχοντας ως θεμέλιο της την ελεύθερη βούληση λαών και πολιτών.

Επιπρόσθετα, η ευρωπαϊκή πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή ωφέλησε τη χώρα ως προς την στρατηγική της αναβάθμιση. Η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα συμμετέχοντας σ' έναν Συνασπισμό Κρατών (ΕΚ) να αποκτήσει κοινή εξωτερική πολιτική και ασφάλεια τόσο σε θεσμικό όσο και νομικό επίπεδο, υπερτερώντας έναντι της προκλητικής Τουρκίας.

Φυσικά, η ιδιότητα του κράτους-μέλους μιας υπερεθνικής οντότητας, με πυρήνα της την οικονομική συνεργασία (ΕΟΚ), εξασφάλισε σημαντικούς οικονομικούς πόρους, που έδωσαν το κίνητρο για εκσυγχρονισμό της χώρας, σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Η Ελλάδα είχε όλες τις προοπτικές για οικονομική ανάπτυξη, εκμεταλλευόμενη την ιστορική ευκαιρία που της δόθηκε ως μέλος μιας μέλλουσας οικονομικής (υπερ)δύναμης.

Ωστόσο, κάθε μορφή πολιτικής πέρα από οφέλη κρύβει και ατέλειες. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, επιζητώντας την ένταξη θεωρείται από ορισμένους μελετητές ότι απώλεσε μέρος της εθνικής μας ταυτότητας, αποδυναμώνοντας ακόμα και την ελληνική γλώσσα με την κατάργηση της καθαρεύουσας. Η μετάβαση σε μια

νέα εποχή με την αποδοχή του δυτικού τρόπου ζωής και δράσης, για άλλους ικανοποιούσε την ανάγκη για πολιτισμική ανανέωση και για άλλους αποτέλεσε την απώλεια της πολιτισμικής ταυτότητας του ελληνικού λαού.

Σε οικονομικό επίπεδο, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής παρέβλεψε το γεγονός πως η εσπευσμένη ένταξη θα οδηγούσε τη χώρα σε μείζονα οικονομική διαταραχή, καθώς η ελληνική οικονομία στερούνταν ανταγωνιστικότητας. Ουσιαστικά δεν έγιναν αποτελεσματικές προσπάθειες, πριν την ένταξη αλλά και μετά, για αύξηση της ανταγωνιστικότητας με αποτέλεσμα η Ελλάδα να αποτελεί τη μόνη χώρα από αυτές που εντάχθηκαν στην Κοινότητα, η οποία αντιμετώπισε δραστική αύξηση των εισαγωγών μετά την ένταξή της, χωρίς παράλληλη αύξηση των εξαγωγών και των ξένων άμεσων επενδύσεων.⁸⁵

Η βασική όμως ατέλεια της ευρωπαϊκής πολιτικής του Κωνσταντίνου Καραμανλή ήταν το γεγονός ότι η απουσία του από την πρωθυπουργία μπορεί να αλλοίωνε τη σημασία της ένταξης. Χάνοντας την εξουσία το 1981 δεν μπόρεσε να εμποδίσει το γεγονός ότι η ένταξη στην ΕΟΚ εκλήφθηκε από την επόμενη κυβέρνηση ως δικαίωμα και ως ευκαιρία ανέξοδης κάρπωσης υλικών απολαβών χωρίς προσπάθεια οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής αναδιάταξης της χώρας. Την εποχή που ανερχόμενη δύναμη ήταν το αριστερό ΠΑΣΟΚ κυριαρχούσαν τα συνθήματα: «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο» και «Έξω από την ΕΟΚ των μονοπωλίων». Όταν όμως το ΠΑΣΟΚ έγινε κυβέρνηση, ο Ανδρέας Παπανδρέου δήλωνε: «Το κόστος της εξόδου από την Κοινότητα(ΕΟΚ) είναι μεγαλύτερο από το κόστος παραμονής».

Αυτή η καθοριστική προσφορά του Κωνσταντίνου Καραμανλή ενώ αρχικά έγινε αποδεκτή από την πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ως μια προοπτική για ένα καλύτερο μέλλον της Ελλάδας, σήμερα, δυστυχώς, τείνει να αμφισβητείται όλο και περισσότερο με δεδομένη την μετάλλαξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε "Γερμανική Ένωση". Άραγε αν με κάποιο τρόπο μπορούσε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής να δαισθανθεί τις τωρινές εξελίξεις της ευρωζώνης θα επιδίωκε την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ;

⁸⁵Εισαγωγική εισήγηση : «Ελλάδα – Ευρωπαϊκή Ένωση: Η Ατελής Ενσωμάτωση», του Καθηγητή Παντείου Πανεπιστημίου Κ. Στεφάνου στο 3ο Συνέδριο της Ελληνικής Πανεπιστημιακής Ένωσης Ευρωπαίων Σπουδών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Βαρβιτσιώτης, Ι., (2004), *Ο Πολιτικός Λόγος του Κωνσταντίνου Καραμανλή*, Εκδόσεις Ροές, Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αθήνα

Βερεμής, Θ., (2000), *Ο δύσκολος δρόμος προς την ένταξη: η εξομάλυνση των περιφερειακών διαφορών*, στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή Πορεία της Ελλάδας*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Κασιμάτης, Γ., (2008), *Κωνσταντίνος Καραμανλής- μια μαρτυρία για τον πολιτικό ηγέτη*, στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα τ. Ι

Κοντογεώργης, Γ., (2000), *Ολοκλήρωση την κατάλληλη ώρα*, στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή Πορεία της Ελλάδας*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Λάβδας, Κ.(202), *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το Β Μισό του 20^{ου} αι. και τη Μετα-Σοβιετική Περίοδο*, Εκδόσεις ΕΑΠ, Πάτρα

Μαραβέγιας, Ν., Τσινισιζέλης, Μιχ., (2007), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργάνωση και Πολιτικές, 50 Χρόνια*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα

Μαρκεζίνης Σπυρίδων (2013), *Στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης και η υποτίμηση της δραχμής- 1953*, (εισαγωγή-ιστορικός σχολιασμός: Πάνος Καζάκος), Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου ΙΙ, Ίδρυμα Βουλής των Ελλήνων.

Μινώτου Μ., (2008), *Η Ευρωπαϊκή επιλογή του Κων. Καραμανλή, 1957-1961*, στο *Ο Κων. Καραμανλής στον εικοστό αιώνα*, Ίδρυμα «Κων. Γ. Καραμανλής», Ροδακίό Αθήνα

Μολυβιάτης, Π., (2000), *Στρατηγικοί στόχοι και εξουδετέρωση αντιδράσεων*, στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Ευρωπαϊκή Πορεία της Ελλάδας*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Μούσης, Ν., (2015), *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Μπότσιου, Κ., (2002), *Μεταξύ NATO και ΕΟΚ, Η Ευρώπη σε αναζήτηση μιας αμυντικής και πολιτικής Ένωσης 1949-1957*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα,

Μπότσιου Κ., (2002), *Η ευρωπαϊκή πολιτική του Καραμανλή και η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ*, στο *Ντε Γκωλ και Καραμανλής, το έθνος, το κράτος, η Ευρώπη*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Μπότσιου, Κων., (2005), *Αναζητώντας το χαμένο χρόνο : Η Ευρωπαϊκή τροχιά της Μεταπολίτευσης στο Τριάντα Χρόνια Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα

Μπότσιου. Κων., (2010) *Η κύρωση της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ (1962 στο Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα,

Παπαστάμκος, Γ., (2008), *Η Ευρωπαϊκή κληρονομιά του Κων Καραμανλή ως εντολή για μια νέα ευρωπαϊκή διακυβέρνηση*, στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, τ. ΙΙ

Σαζανίδη, Χ.Ζ., (1978), *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις στη πενταετία 1973-1978*, Θεσσαλονίκη, (ιδιωτική έκδοση)

Σβολόπουλος, Κ.,(1993), *Κωνσταντίνος Καραμανλής :Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, τ. 1

Σβολόπουλος, Κ.,(1993), *Κωνσταντίνος Καραμανλής :Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, τ. 6

Σβολόπουλος, Κ.,(1993), *Κωνσταντίνος Καραμανλής :Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, τ. 7

Σβολόπουλος, Κ.,(1993), *Κωνσταντίνος Καραμανλής :Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, τ. 8

Σβολόπουλος, Κ.,(1993), *Κωνσταντίνος Καραμανλής :Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, τ. 9

Σβολόπουλος, Κ.,(1993), *Κωνσταντίνος Καραμανλής :Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα, τ. 10

Σβολόπουλος, Κ., (2008) *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας 1974-1981*, Εστία, Αθήνα

Συριανός, Μ., (1978), *Οι Πολιτικές Δυνάμεις και η Συμφωνία Σύνδεσης του 1962*, στο *Η Ένταξη μας στην ΕΟΚ*, Αθήνα

Σπηλιωτόπουλος, Ε. Π., (2008), *Κωνσταντίνος Καραμανλής και οι Δημοκρατικοί Θεσμοί*, στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλής, Αθήνα

Τσακαλογιάννης, Π.,(2000), *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία από την Βασίλη στο τείχος του Βερολίνου*, τ. Β΄, Εστία, Αθήνα,

Φίλανδρος, Ι., (2008), *Μετάβαση στη Δημοκρατία, 1974-1975*, στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Αθήνα τ. Ι

Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, (2001)*Η Ιστορική διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, Τόμος Α : *Ιστορία, Θεσμοί και Δίκαιο*, Αθήνα, Εκδ. Ι. Σιδέρη, Πρώτη Έκδοση,

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Davies, Norman, (1996), *Europe, A History*, Pimlico, London,

Dimitrakopoulos, D. G. and Passas, A. G. (Eds.) (2004). *Greece in the European Union*. London: Routledge

Haas, E. B. (1958). *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57*. Stanford: Stanford University Press.

Kazakos, P. and Ioakimeidis P. K. (Eds.) (1994). *Greece and EC Membership Evaluated*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.

Karamouzi Eirini, Greece, (2014) *The EEC and the Cold War 1974-79*, Palgrave, London,

McAllister, Richard, *From EC to EU: A Historical and Political Study*, London, Routledge, 1997

Nichols, K. (2015). *Mediating Policy: Greece, Ireland, and Portugal Before the Eurozone Crisis*. London: Routledge.

ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Διημερίδα, (2000), *Ντε Γκόλ και Καραμανλής, Το Έθνος, το Κράτος, η Ευρώπη*, Ίδρυμα Κων. Γ. Καραμανλή, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Διημερίδα, (2005), *Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Τριάντα Χρόνια από τη Μετάβαση στη Δημοκρατία*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Εισαγωγική εισήγηση : «Ελλάδα – Ευρωπαϊκή Ένωση: Η Ατελής Ενσωμάτωση», του Καθηγητή Παντείου Πανεπιστημίου Κ. Στεφάνου στο 3ο Συνέδριο της Ελληνικής Πανεπιστημιακής Ένωσης Ευρωπαίων Σπουδών